

Kuroi László

Több olyan folt

וּנְתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחֹמֹתַי יָד וְשֵׁם טוֹב מִבְּנֵים
וּמִבְּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתְּנֶנּוּ לָאֵשֶׁר לֹא יִכְרַת:

„Adok nekik házamban és falaimban emlékhelyet és névoszlopot /
Jobbat fiaknál és leányoknál, világörök nevet adok nekik, mely ki nem vágatik.”¹
Jesájá 56,5

„Nemhogy a másokéban, a saját családi labirintusában is eltéved az ember.”²
Nádas Péter

Amiért írok, nem érdemel tán különösebb figyelmet, próbálom mutatni én is, amit az Olvasó nagyon jól tud: milyen vészesen vékony a jégtábla, a történelem, amelyen iringálunk – akkor is, ha nem akarjuk. Egy lidércnyomás, melyből újra és újra próbálunk fölébredni, hogy James Joyce Stephen Dedalusát kicsit átírjam. Mennyire nevetséges volt eddigi hitem, hogy a családom minden tagja makulátlanul tiszta maradt, mondjam most így: vérben s viharban. Az alábbi vázlat szerény állampolgári illusztráció Kertész Imre és mások kérdéséhez: vajon miért kell örökké valamilyen gyalázat felé fordult arccal élnünk? E kérdés, mint az igazán jó kérdések általában, úgy van feltéve, hogy sehol ne tudjunk rá megnyugtató választ lelteni. A zsidó-keresztény kultúra mint régi-régi szégyenkultúra funkcionál: a *Hamlet* is, összes kínzó kérdésével, ebből a hagyományból is származik. Az anya–fiú jelenet egyik legsúlyosabb mondatát méltán idézik sokan: „O Hamlet, speak no more. / Thou turn'st mine eyes into my very soul, / And there I see such black and grainèd spots / As will not leave their tinct.”³ Arany János kihagyja a *folt* két súlyos jelzőjét, éppen ebben áll minden *kivehetetlen* folt lényege: a bűn textusba ragadt metaforáját eleve feketének látjuk, levakarhatatlannak hisszük; a költő-fordító elviselhetetlenül tautologikusnak érezhette. Mert ott belül egyikünk sem lehet egészen otthon, Arany tehát ennyit hagyott: „Hol több olyan folt árnya látszik, amely / Soha ki nem mén.”

2014. február 26-án meglátogattam Hévízen nagyanyám, aki épp azon a napon lett 86 éves. Kék

a szeme, a neve is olyan, mint egy szépséges virág: *Φεφελίκη ≈ aki győzelmet hoz*, kövek hasadékaiban nő, szereti a gyümölcsös túrótortát, és sok olyat tud, amit én nem [és más verziók is vannak]. Nagyszerű, sokat túrt ember, ünnepeltem őt, ő meg ünnepelte önmagát, az időt és emlékeit: mesélt és hallgatott. Ahogy majdnem mindenki. Ő volt anyám anyja, 2017-ben halt meg. Veronika édesanyját Csehi Máriának hívták, Mária édesanyját Dolgos Erzsébetnek (1872–1945), Mária legkisebb öccsét pedig Ferencnek, [...], az anyai családban Csehi Feri volt a legjobban tanuló gyerek, das Sorgenkind des Lebens, tout simplement, mondanám alig gonoszkodva. Ferenc az 1932/33-as iskolaévben négyes eredménnyel teszi le vizsgáit a pápai református főgimnáziumban. Egy ideig teológiával is, még így a legpontosabb: kacérkodik, kicsivel felszentelése előtt ugrik, vetkőzik ki, mert a veszprémi kis szemináriumban, ahol már reverendában jár-kelel, konfliktusba kerül egyik előljárójával. A felmenőimtől mindig így hallottam, gyanútlanul el is fogadtam, aztán 2018 nyarán utána mentem az értesülésnek⁴. Jelenleg a vaszari temetőben, Pápától nem messze, Veszprém megyében, van. Nagyapám egészen tárgyyszerűen tudta mondani egészen különféle emberekről, hallatlanul egységesen, a túlélő szemernyi önteltségével, *má' aís a főd alatt van*.

Csehi Ferenc hosszú, mozgalmas, mozgalmas életet élt, sok mindenbe beöltözött, a *nyugszik* ezért is túlzás lenne. A sírján az „1912–2004” alatt fekete alapon, arany betűkkel alapon ez áll: **ÚJSÁGÍRÓ**. Nagybetűkkel ott is: az ember tiszteli a sírfelirato-

kat⁵. Ragaszkodott hozzá, hogy ez a szó ott legyen, és teljesítették végakarátát. A család nagy részének ma sincs fogalma róla, milyen újságcikkek bűzlenek a szó és az ember mögött. Hosszú ideig még büszke is voltam kamaszként: hírt mondó, újságot író ember, egy rendes, tisztelnivaló foglalkozás!, gondoltam akkoriban – írástudó, mint Ady Endre, Kosztolányi Dezső vagy Babits Mihály. Az ember úgy nő föl, jó esetben, hogy a tekintete fölfelé irányul, és nagy jótétemény, ha láthat ott olyan embereket, akikre mindig fölnezhetsz⁶. Hogy úgy élhet, majdnem nyugodtan, hogy ezek az emberek eleve ott vannak a látókörében, elérhető közelségben vagy szeretnivaló távolságban.

A történelem iránti felfokozott érdeklődésünk, azt hiszem, intellektuális perverzió is, a szellem gőgje (konstrukciókkal takargatjuk, de örökösen kilóg valami, jobbára halottak, kétségbeesett vagy félenk árnyak az útszélen), veszélyesen élni, szaladni bele nyitott késbe, a lélek örökös nyugtalansága, valami kompenzációigény is munkál itt. Miért és mit kompenzálunk, és mekkora árat kell ezért fizetnünk? Ahogy Hévízen faggatom nagyanyám a harmincas, negyvenes évekről, Máték, Gubiczák, Csehik úsztak elő megint, egyszer csak azt találja mondani, józan hangon, mint amikor elmondja valaki, hogy esős, szeles idő talált lenni tegnap, az aggódásnál éppen csak árnyalatnyival mérsékelt hangon, „Feri bátyád, biztos tudod, nyilasvezér volt.” Néztem egy pillanatra rá, mint kő nézhet az emberre, nem tudom rekonstruálni, mire gondolhattam. Kő még nem voltam. Hogy Feri bátyám micsoda volt? A szó hangalakjához hirtelen nem tudtam értelmet rendelni. Nagy csönd lett.

Mire ezt mondja a nagyanyám, szellemileg ekkor még mindig friss ember, „hát nem tudod?, zsidókat bújattak, barátja volt ez a nagy... jaj, nem gyut mast [dunántúli dialektus] az eszembe... na, ilyen németes neve van... Híres ember, díjakat is kapott..., na, segíts kinyökögni...” Mondom, egészséges-engedelmes lexikon-címszó: „Wallenberg?” Azt mondja, hallható örömmel: „Az, az, Wallenberg!, de jó, hogy eszedbe gyutott [ism., dun. dial.]” – Öregek és gyerekek tudnak ennek ennyire örülni: íme, megvan egy név! Hogy ha eszükbe jut, ki tudják ejteni a szájukon. Tele van a földi létünk nevekkal⁷. A mesélő mögött mindig szereplők állnak, de az elmeséltek mögé ugyan ki áll oda? Mamám, azt akarod tán mondani, hogy negyvenkét évesen kell megtudnom, hogy anyai ágon, az én rendes, becsületes anyám viszonylag egyenes ágán, szóval azon az ágon, ahol te is, én is üldögélünk a Nagy Semmi fölött a korhadt, nyirkorgó családfán, nyilas van a családjában? Amit azonban nem kérdeztem, csak

gondoltam: mondd, eddig mi a búbánatos ősfátumot fabrikáltak magatoknak mesélés örve alatt? Vagy próbáltatok mindent kihullani hagyni a semmibe? Zuhanjatok, emlékek? Az utolsó életszakaszunkban mentálisan már úgyis minden mindegy? „Sans teeth, sans eyes, sans taste, sans everything?” Éppen akkor, amikor legbőszesebb élettapasztalataink birtokában néznénk vissza mindenre és mindenkire, amivel és akivel dolgunk volt és mindarra, ami velünk is történt az életben, emlékezetünk nem egyszer [vagy: egyszerre csak] csődöt mond? Éppen a teljes elsötétedés, elsötétítés lenne Isten óvó, bársonyos keze értelmünk fölött? A *tenebrae* mint mentális kijárási tilalom? Majdnem mindenki engedelmessé válik? Amint Friedrich Nietzsche is felejthetetlen erővel írta bele az európai gondolkodásba emlékezet és felejtés azon mozgását, mely nélkül nincsen emberi élet⁸.

Megnéztem, hol publikált az „újságtörő”: *A Nép* (1939), *Pesti Újság* (1939–1943) és *Összetartás* (1943–1944), tehát főképp a Szálasi Ferenc-féle nyilaskeresztes párt és hungarista mozgalom lapjaiban. Tényleg, mit vártam. Tán még szerkesztette is egyiket-másikat. Ezek a szövegek máig megvannak a levéltárakban, közkönyvtárakban, dossziékban, szeretném hinni: *meglapulnak*; nem tudom, jók-e még bármire is. Hosszú ideig halasztgattam, hogy elolvassam, Csehi Ferenc miket írt le. De aztán ruhacsipeszt raktam az orromra a Történelmi Hivatalban és olvastam, mint a kisangyal⁹, referensem Soós Mihály, higgadt, okos férfiú. Hol több, hol kevesebb, de úgy tűnik, folt nélkül nincsen történet, sem család. „Némely foltok nem távolíthatók el az anyag megsértése nélkül”, ahogy Bohumil Hrabaltól tudjuk. És árny csak ott van, ahol fény is van, próbálod vigasztalóan mondani magadnak. A történelem egyik leggonoszabb és legártatlanabb fintorát lehet sejteni abban, hogy akiket meggyilkoltak, kiirtottak, megerősakoltak, kardélre hánytak, elégettek, elfüstöltek, szélbe szórtak, megsemmisítettek, éppen azok, éppen ők: foltalanok. Bizonyos értelemben makulátlanok. Olvass sokat a túlélők rettenetes idegenségéről, ürességérzéséről, magányáról, mit-keresek-még-itt-jéről. Pilinszky János szavával: „Az utolsó ítélet sokkal szörnyűbb lesz. Mert tudod, az csak annyi lesz: Táblára írva nyakadba akasztják történetedet, de az igazít barátom, nem azt, amit a világ számára összehazudtál.”

Csehi Ferencnek a rendszerátváltozás idején egy magyar államminiszterhez írott leveléből eltűnt levelei miatti aggodalma és az eltűnés miatti vádaskodása olvasható ki. Levelét teljes terjedelmében lehozza a *Bevezető*, főszerkesztő Kőszeg Ferenc. A szerző élete valószínűleg egyik legsértődöttebb szö-

vegét produkálja, csakhogy mindezt a nyilvánosság előtt: „Azért tudtam, hogy ügyemben nem történhet semmi, mert a fent említett három beadványom elutasítását ugyanaz a személy írta alá, aki a mostanit¹⁰. Igaz, hogy akkor az illető még szakosztályvezető volt. Ma már vezérigazgató-helyettes. Az elveszett londoni levél nekem rendkívül fontos. Azoknak írtam, akik az örült emberirtás idején Raoul Wallenberg munkatársaként, az általam alapított és vezetett Összetartás Menekültügyi Irodának köszönhetik az életüket. Ezzel a mentési munkával volt kapcsolatos a levelem. Minden hasonló tartalmú levelem elveszett. És ez nem véletlen. Szervezett, tudatos gáncsoskodás. Eltűntették az akkori esztergomi Bíboros Érsek Úrnak és a Népszabadság akkori főszerkesztőjének írt két levelemet is.” (Forrás: *Bevezető*, 4. szám, 2. évfolyam, Csehi Ferenc: „*Tisztelet Államminiszter Úr!*”) – A digitális korszak előtt elveszett levelekben az a legzavaróbb, hogy sosem tudod bebizonyítani *utólag*, hogy tényleg megírtad volt őket. Minden nyom nélküli eltűnés mögé gyerekjáték a fantázia szüleményeit vagy egy összeesküvés-elmélet csonkjait elhelyezni. Ha a címzett hallgat, vagy már meghalt, s ezért hallgat, hogy úgy mondjam, *duplán hallgat*, már semmi esélyed sincsen. *Örült emberirtás*: nyilván akkor van szelíd, nem örült, már-már értelmes emberirtás is, de ez az 1944-beli népiirtás még [már] a szerzőnek is sok volt. Túl volt egy határon. Miközben szerző előzőleg sokat püfölte *Triumph* márkájú írógépet, Cicerótól, Horatiustól, Ovidiustól Szálasi Ferencig, a pápai bencésektől a nyilasházig szállt, igen nagy feszítv ez, pont annak érdekében, hogy e határ kerüljön *lehetőleg minél közelebb* az örülethez. Éppen a hiperkorrekt, finomkodó frazéma mutatja az akkori mindennapi, törvényesített, elfogadtatott borzalmat: mely világrenddé állt össze¹¹. Egy olyan időszakot próbál a szó megnevezni, mely a teljes vidéki magyar zsidóság kirekesztését, megalázását, kifosztását, deportálását és meggyilkolását jelenti. Nincsen szó, nincsen erre szó, az „örült”-nek akkor van csak értelme, *ha van honnan* józanul megnézni a szót, *ha az író én nem vagyok örült*, és amit az jelent, és ha nincsen ilyen hely sem a nyelvben, sem az elmében, akkor újságíróként is le kell húzni a rolót. Le kell tenni a tollat.

Raoul Wallenberg közvetlen munkatársaként embereket menteni: ez morális értelemben tiszta munkának lett volna nevezhető. *Ha így lett volna*, nyilván nem egyszer életveszélyes manőverekbe is kormányozták volna magukat. Barátjaként, kötözködtem is, barátok voltak ők?, „a francnak se volt barátja a lópikula” (Ottlikból), Mamám, kit nevezel te *barátnak*? Az embernek vészhelyzetben soha ne

legyenek barátai!, mondom cinikusan. Raoul a biográfiák, visszaemlékezések és történészi szakmunkák szerint sem ismert lehetetlent (a határait, lehetőségeit, a mindennapi praktikum erejét viszont pontosan ismerte¹²), büszkén kihúzhattuk volna magunkat: ez igen, ez nagyon szép, példás, derék cselekedet lett volna! Mindig tudtam, hogy tiszta, rendes társaság *lett volna* az én családom – csakhogy se nem tiszta, se nem rendes nem lehetett. Inkább évtizedeken át mélyen hallgató, szemlesütő, elfojtó, viselkedni próbáló, önmagát csöndben fojtogató. Borbély Szilárdnak ezért külön hálás vagyok: „Hát úgy, hogy semmi. Nincs ott semmi. Érted: sehun semmi, csak a szar füstöl” (*Nincstelenség*). – Wallenberg természetesen mindenkivel szóba állt, akin láttott segítőkészséget, akiben érzett iparkodó, tette fogható szolidaritást. Nagy kreativitással, elképesztő tempóval dolgozott, ugyanakkor a zsebnoteszébe nem jegyezhetett fel minden találkozót. Ha egy személyben vagy az amerikai *War Refugee Board* megbízottja, a svéd külügy homályos státusú küldöttje és a *Königlich Schwedische Gesandtschaft* titkára, akkor Adolf Eichmann SS-Obersturmbannführer, az *RSHA* „IV-B-4” osztálya vezetőjének telefonszámát persze felírod magadnak (mindkettőt); a nyilas összekötőid, bizalmas kapcsolataid nevét azonban nem. Nevek jönnek, nevek mennek; vacsoravendég és vacsoravendég között bizony nagy különbségek adódnak. Bengt Jangfeldt három forrásra támaszkodva számol be róla, hogy Raoul egyszer alig ért oda a saját, Ostrom utcai villájába szervezte vacsorára. Éppen Eichmann-nal kellett találkoznia, vagy, mert rengeteg munkája, lótni-futnivalója adódott, vagy, *tout simplement*, elfelejtette a randevút, de svádája, határozottsága, kifogástalan németje ismét csak kihúzta a kellemetlen helyzetből. Nem állítható, hogy egyáltalán ne élvezte volna e szcénákat¹³.

Soha eddig nem kellett azon töprengnem, hogyan lesz nyilas az ember. Az ember nem lesz nyilas soha, vannak dolgok, amiket soha nem csinálunk, vannak dolgok, amikbe soha nem megyünk bele – de már látható, ez bonyolultabb. Elképesztő felhozatal nyilaskeresztesek között *értelmiségi*kből, doktori fokozattal is rendelkezőkből, ha eddig még nem kezdtem volna el gyanakodni a szó jelentését illetően, most akkor is meg kellene tennem¹⁴. Hogy értelmes, ambiciózus, iskolázott emberek hogyan tudták erre odaadni agyukat, szívüket, életüket. Nem gondolom, hogy minden este Immanuel Kant *Kritik der praktischen Vernunft* című művét olvasgatták volna. Mert most, máshol, ezt kell olvasnom: „A Pannónia szálló svájci védettség és rendőri őrizet alatt állott, mert ott lakott a román diplomáciai tisztség és a követségnek százfőnyi személyzete. He-

tényi Béla rendőrfogalmazó, aki most a hatodik kerületi kapitányságon teljesít szolgálatot, nem vette észre, hogy a Pannónia tele van bujkálókkal. A szobafőnökök: Feuchtinger József és Kaufmann Sándor egyre-másra fogadták be az irat nélkül vagy a hamis néven szereplő menekülteket, baloldali bujkálókat, szökött katonákat, zsidókat. Mintegy nyolcvan bujkált a szállodában. Egyik szállodai szolga a bujkálók közt felismerte a Rákóczi-úti Imperiál-szálló tulajdonosait, Keleti Andort¹⁵ és Keleti Oszkárt. Elrohant a Hűség Házába és feljelentette őket. A nyolcvan bujkálónak nyomban menekülni kellett. Keleti végső kétségbeesésében a szállóban lakó Csehi Ferenchez, az Összetartozás [sic!] felelős szerkesztőjéhez fordult, aki húszezer pengőért menedéket adott neki a fürdőszobájában. E kapcsolat megteremtése után a bujkálók elhatározták, hogy Csehi testvér védelme alá helyezkednek. Heti ötezer pengőben állapodtak meg vele.¹⁶ A fenyegető razziát Csehi elhárította olyképpen, hogy a Hűség Házában¹⁷ vállalta a Pannónia szállóbeli razzia vezetését. Délután két teherautóval, géppisztolyos nyilasokkal, rendőri karhatalommal jelent meg a szállodában. Persze senkit sem talált ott a bujkálók közül. Hogy a heti ötezer pengőt zavartalanul megkeresse,

»Összetartás nyilas menekültügyi irodát« rendezett be a Pannoniában, és nyilas karhatalmat vezényeltetett a ház elé. Persze a busás költségeket a bujkálók fizették.¹⁸ Kétségtelenül órála van szó, akkor is, ha több helyen roszszul van írva a neve.

Az akkori bulvár: *olyképpen, vállalta, zavartalanul: zavartalanul* fintorgok. Arany Griff, majd később Pannónia Szálló, Rákóczi út 5–7., ma a bölcsészkarra is be lehet itt jutni. Ki- vagy összetartás: szavakat nem lehet örökre eltüntetni soha. Az *Összetartás*-nál havi 800-1000 pengőt húzott főszerkesztőként. Borbíró Hugó és Fiala Ferenc után, a nyilas puccsot követően, 1944. október 22-én lett ott, Csűrös Zoltán főszerkesztő mellett, minden szó ura.

Csehi Ferenc az igazsággal elképesztően kreatívan bánik a *Bevezető*-levélben (vajon ekkor már nem tartja magát újságírónak?), azaz hazudik, nem embermentés lehetett az elsődleges célja, hanem egyszerűen jól akart

keresni: heti 5000 pengő 1944-ben sok pénznek, napi 5000 pengő pedig irdatlan nagy pénznek számított. Szép öltönyök, fehér ingek, konzumnők, pezsgős vacsorák, tehát hibátlan magyar ficsúr volt bájdorongos képességekkel. Az *Arizona bárba* járt (ahol majd később sokak szerint Wallenberg is megfordul), részint hogy a kor legledérebben öltözött, gyönyörű nőit bámulhassa, részint, hogy Mici (született Senger Mária) zsidó férjét, Rozsnyai Sándort zsarolhassa, vagy, ahogy a korban mondták: 'csak úgy, a hecc kedvéért'¹⁹. Micit férje miatt többször sikeresen zsarolta meg, azaz megvágta, az Arizonában heteken át potyázott, ételt-italt, éneket, zenét, konzumnőt zabált. Amikor Senger Mária menyé társaságában megjelenik és botránny csap a

1945. április 16.

AREC

Magyaróvárott elfogták Csehi Ferencet,

az Összetartás szerkesztőjét, aki lapjában pogromra uszított — a Pannónia-szállóban heti ötezerért zsidókat bujtatott

A nyilas vezetők legtöbbjét nem az eszmék hevitette, hanem a **vagyonzerzés, dűskáló élet, a rablás vágya.** Jellemző példája a nyilasok erkölcsi zsüllőtségének **Csehi Ferenc, a Szálasi-féle hivatalos »Összetartás« laplap felelős szerkesztője,** aki

az este került rendőrkézre Magyaróvárott.

Csehi testvér, amíg szennyos hasábjain pogromra uszított és a szociális tisztaságát követelte, Pannónia-szállóban lévő lakásán a háromhónapos **betjáróvilág** alatt

heti ötezerért zsidókat rejtegetett.

A Pannónia-szálló svájci védettség és rendőri őrizet alatt állott, mert ott lakott a román diplomáciai testület és a követségnek százfőnyi személyzete. **Hetényi Béla** rendőrfogalmazó, aki most a hatodik kerületi kapitányságon teljesít szolgálatot, nem vette észre, hogy a Pannónia tele van bujkálókkal. A szobafőnökök: **Feuchtinger József és Kaufmann Sándor** egyre-másra fogadták be az irat nélkül, vagy a hamis néven szereplő menekülteket, **baloldali bujkálókat, szökött katonákat, zsidókat.** Mintegy nyolcvan bujkált a szállodában. Egyik szállodai szolga a bujkálók közt felismerte a Rákóczi-úti Imperiál-szálló tulajdonosait, **Keleti Andort és Keleti Oszkárt.** Elrohant a Hűség Házába és feljelentette őket. A nyolcvan bujkálónak nyomban menekülni kellett. Keleti végső kétségbeesésében a szállóban lakó **Csehi Ferenc**hez, az **»Összetartás«** felelős szerkesztőjéhez fordult, aki **húszezer pengőért menedéket adott neki a fürdő-**

szobájában. E »kapcsolat« megteremtése után a bujkálók elhatározták, hogy

Csehi testvér védelme alá helyezkednek. Heti ötezer pengőben állapodtak meg vele.

A fenyegető razziát Csehi elhárította olyképpen, hogy a Hűség Házában vállalta a Pannónia-szállóbeli razzia vezetését. Délután két teherautóval, géppisztolyos nyilasokkal, rendőri karhatalommal jelent meg a szállodában. Persze senkit sem talált ott a bujkálók közül. Hogy a heti ötezer pengőt zavartalanul megkeresse,

»Összetartás nyilas menekültügyi irodát«

rendezett be a Pannoniában és **nyilas karhatalmat vezényeltetett a ház elé.** Persze a busás költségeket a bujkálók fizették. Igen nagy pénzekért

ez a nyilas iroda látta el a Pannónia bujkálóinak egy részét hamis iratokkal.

Tizenhat rendőr védte itt a románokat, **kilenc nyilas nemzetőr pedig a zsidókat.** Minden további razziát a bujkálók most már **nyilas őrség segítségével** usztak meg. Egy Gestapó-razzia alkalmával harminc német katoná hatolt be a szállodába, órákig kutattak a pincében, a padláson, a mellékhelyiségekben, nem is gondoltak arra, hogy az étteremben és a szállodai szobákban tartózkodnak a bujkálók. Karácsonykor **Csehi testvér** búcsú nélkül továbbállt: **Nyugat-Magyarországra szökött,** Magyaróvárott szerkesztette tovább az **Összetartást,** ahol is az este a politikai rendőrkirendeltség kezére került.

Pesti Újság szerkesztőségében, Maróthy-Meizler Károly fogja a Csehi-ügyet eltussolni²⁰, aki a *Pesti Újság* főszerkesztője 1939. január 1-től. Ugyanaz a Maróthy-Meizler, aki 1937-ben otthagyja a Keresztényszocialista Pártot és Matolcsy Mátyással közösen megalapítja a Keresztény Nemzeti Szocialista Frontot. Ugyanő az 1941. évi XV. törvénycikkely azon passzusát javasolja majd, hogy zsidók és nem zsidók között a házasságon kívüli nemi kapcsolat fajgyalázasnak minősítessék, és ez minden zsidó férfi esetében büntetendő legyen; ugyanő követeli a vegyes házasságok azonnali felbontását és fajbiológiai intézet felállítását²¹. – Egy ilyen ember vette őt a szárnyai alá. A szerkesztőségben talán mohón itta a szavait. Karcsikám, kérlek alássan, köszönöm, amit értem tétél, csaholta, és talán mindvégig lelkesen csóválta igaz magyar farkát. – Az embermentés már elkerülhetetlen következmény volt, a szűkeséges morális vonzata a leszedett sápnak. *Cultural trivia*: az Endre László által gründolt Fajvédő Szocialista Párt székháza; majd a Hűség Háza, még később az Államvédelmi Hatóság rettegett központja, ma a Terror Háza Múzeum – nevek jönnek, nevek mennek, de a cím változatlan: Magyarország, Budapest, VI. kerület, Andrásy út 60. És van egy másik folyomány is: ha Máté Veronika pontosan, hitelesen emlékezett arra, hogy nagybátyja mit mesélt neki *később*, akkor Raoul nem átalított közönséges gazemberek, azaz nyereszkesedő, gátlástalan, más emberek életveszélyéből szemfülesen hasznot húzó nyilasok társaságába is befordulni. Ennél lejjebb nyilas már csak az van, aki gyilkolt is, valóságos jégtáblák közé lőtt be valóságos embereket, az akkori irgalmatlanul hideg téiben. Hármával összekötözve őket, a középsőre célozva: kímélni akarták a löszert. Wallenberg nevének makulátlanságához nem fér kétség. Kénytelen volt mindenkivel szóba állni, aki szóba állt ővele, és tudott vagy csak akart neki segíteni. De e *mindenki* minőségi, morális konzekvenciáit Ember Mária, Lévai Jenő, Karsai Elek, Karsai László, Lajos Attila vagy Bengt Jangfeldt érthetően nem emelheték ki munkáikban. Csehi Ferenc „*újságíró*”-ként nagyon sokat tett azért, hogy a Svéd Követség Vöröskeresztes részlege századosának minél több munkája legyen. Hogy több munkájuk legyen. Hogy aztán a kilencvenes években a *Beszélőben* Wallenberg nevébe kapaszkodjon: száznál is több morális fuldokló a tiszta szalmaszálba. *Wallenberg* ekkor már *A Perfect Brand Name* a holokausztról szóló morális diskurzusban is, talán jól is esett takarózni vele. Ekkor már azt is tudni lehetett, hogy a *brand name* mögött álló személynek nem áll módjában tiltakoznia sem nyilvánvaló hazugságok, sem kisszerű kisajátítások, avagy az igazság mintá-

inak kreatív átrendezése ellen. Sajnos tele van a földi létünk nevekkal.

*

Lajos Attila *Raoul Wallenberg i muntliga källor* című dolgozatában többek között ez olvasható: „Även intervjuer med Pilkorspartiets f.d. medlemmar, som samarbetade sporadisk med Raoul Wallenberg finns. »Detta blir den mest fantastiska delen av min aktion«, påstår Ferenc Csehi att Wallenberg har sagt när han anställde några pilkorsare på den svenska legationens humanitäravdelning.[19] Han träffade dock sällan Wallenberg. Han höll framförallt kontakten med den svenska legationens humanitäravdelnings judiska anställda. Andor Zsögöd påstår i sin tur att han träffade Wallenberg en gång, då han fick 30 bianco skyddspass från honom.[20] Skyddspassen skulle överlämnas till enrik jude, Zimmermann.» A 19. lánjegyzet: „RWP intervju 317. Csehi var journalist på den högerextremistiska tidningen Összetartás.”²²

„*Raoul Wallenberg és a szóbeli források*”, ez a dolgozat címe. Egy Svédországban élő barátném így fordítja magyarra: „Interjúalanyunk, a korábbi *Nyilas-keresztes Párt* tagja, szórványosan együttműködött Raoul Wallenberggel. »Ez lesz a legcsodálatosabb része akciónknak«, Csehi Ferenc [19] szerint Wallenberg ezt mondta volna, amikor alkalmazott néhány nyilast a svéd követség humanitárius osztálya számára. Ritkán találkozott Wallenberggel. Elsősorban a svéd követség humanitárius részlegének zsidó alkalmazottaival tartott kapcsolatot. Zsögöd Andor viszont azt állítja, hogy egyszer találkozott Wallenberggel, mikor 30 bianco védőútlevelet vett át tőle. A védőútleveleket egy tehetős zsidónak, Zimmermann-nak adják majd át.” [19] RWP, 317. interjú, Csehi a szélsőjobb oldali újságnál, az *Összetartás*-nál volt újságíró.

Zimmermann Nándor és Dr. Zsögöd Andor ügyvéd neve több helyen is szerepel a budapesti Történelmi Hivatal vizsgálati dossziéjában²³. És még valaki, aki vagy „szds.”-ként vagy „az ember, aki nem nevesíti magát”-ként szerepel, aki akár a Svéd Követséghez is tartozhatott, a találkozások során polgári ruhát viselt, és ha megszólalt, hallj csodát, folyékonyan beszélt magyarul. „1944 végén közelebbről meg nem határozható módon kapcsolatba került egy állítólagos svéd követségen dolgozó, magyarul beszélő századossal, aki számára vöröskeresztes igazolványt szerzett abból a célból, hogy ennek felhasználásával üldözött személyeknek nyújtson segítséget.” Akiből évtizedekkel később a fantázia nem túl nagy megerőltetéssel szívárvá-

nyosan Raoul Wallenberget lehetett csinálni, a családi konfabulálások során is. Mindez később nagy élethazugsággá, finomabban szólva magánmitológivá is vált. Lásd még veszprémi püspöki szeminarium.

Az „újságíró” élete utolsó részében is úgy érezte, meg kell osztania gondolatait a nyilvánossággal: *FI-GYELŐ. Volenszky Paula mustrája. Válogatott bibliográfia az 1992. május–július közötti időszak zsidó vonatkozású irodalmából, sajtójából* (122. oldal). www.multesjovo.hu. A Wallenberg-irodalom alatt rögtön az első tétel: CSEHI Ferenc: *A magyar nép nem volt antiszemita!* (Wallenberg halálának 45. évfordulójára.) In: Új Magyarország, 1992. jún. 20. Írását a debreceni nyugdíjas egyesület elnökhelyetteseként publikálja. – Kifejezetten gyenge, magyarázkodó cím. Logikai előfeltevése, természetesen, hogy a szerző szerint előzőleg olyan állítás tétessen (tétett volt), hogy a magyar nép *en bloc* antiszemita volt/lett volna, és most (1992) emiatt, tán lelkiismeret-furdalásból is, szerzőnek magyarázkodnia kell. Szerző tehát magyarázkodik. Nem az *én*ről beszél, hanem „a magyar nép” mögé bújik. Mivel minden *én* megelőzi a magyar népet, mindnyájan jobban járunk volna, ha Csehi Ferenc először mer önmagáról beszélni és csak *aztán* tesz a magyar népről merész ívű állításokat: intellektuálisan, morálisan mindenképpen tisztább művelet lett volna. Így azonban mindez csak eltolás, hártás, maszatolás. *Wallenberg halálának 45. évfordulóján* a szerző is elfogadja a moszkvai álláspontot: a Kreml évtizedeken keresztül állítja, hogy Raoul 1947-ben szívrohamban meghalt a Lefortovo börtönben. Wallenberg halálának évfordulója kapcsán éppen ezt a címet választani ordító aránytalanság, *Grobheit*. Mert másról beszél, mint amiről beszélnie kellene. De miért? Ha a barátjáról/munkatársáról ír az ember 48 évvel később, nem ilyen címet ad a szövegének. Nem azt kellene írnia, hogy „*Én* nem vagyok antiszemita, soha nem is voltam”? De lehet, hogy ekkora hazugságot nem mert leírni; könnyebb néha az egész magyar népről beszélni, mint önmagunkról. Nem kellene már 80 évesen csak az igazat írni? Szerényen megelégedni az igazsággal? Nyilas voltam, ekkortól eddig, ezek és ezek voltak a szempontjaim. Ebben és ebben hittem, ezt és ezt tettem; ilyet és ilyet pedig nem tettem. Fáj, amit megtettem. És az is fáj, amit nem tettem meg. Ha tudtok, bocsássatok meg. Ezek szerint nemcsak a *Beszélő*ben publikált. – A halottak nem tudnak már megbocsátani; az élők egy része pedig nem akar vagy nem tud; de éppen a magyar emlékezetközösség ügye lenne sokkal előbbre.

*

Ma már nem ennyire sűrű, zsúfolt az emberlét: „Csehi testvér, amíg szennyes hasábjain pogromra uszított és a szocik kiirtását követelte, Pannónia szállóban lévő lakásán a három hónapos betyárvilág alatt heti ötezerért zsidókat rejtegetett.” Egy tisztességtelenségben megöszült magyar mondat. *Három hónapos betyárvilág* – irdatlan understatement²⁴. Szennyes hasábjain, pogromra uszítás és kiirtás: *amíg* szennyes itt, ezeket, addig ott, *azokat*... Nyilván a Jad Vasemben nem ültetnek majd örökzöld fát a nyilasvezérnek (hogy ízléstelenkedjek). Egy debreceni szerző 2011-es blogbejegyzésében nem adja meg forrásait, de az általam szárazított családi narratíva szerint valószínűleg nem ír elképesztően vad hazugságokat: „1944-ben a budapesti Pannónia Szállóban megalakul a »Hungarista Összetartás Menekültügyi Iroda«. Ennek az irodának a feladata menekültek útbaigazítása, igazolvánnyal való ellátása volt. Így sok ember életét mentették meg. Több üldözöttnek a svéd követség által kiállított igazolványokat adtak. Volt rá eset, hogy a kiüríteni szándékozott csillagos házból hoztak ki embereket. Volt, aki saját lakásán bújtatta őket. De arra is volt példa, hogy egy pesti kávéház tulajdonosának hívták fel a figyelmét, hogy ne énekeltesse Kazal László feleségét, mert a rendőrség már figyeli. Egy házaspáron úgy segítettek, hogy a férj a kiállított papír szerint az »Összetartás« című lap külső munkatársa, a felesége pedig ennek a lapnak a pénzbeszedője. Ugyanígy segítettek a katonaszökevényeknek is, hamis papírokkal, élelemmel látták el őket. Együttműködtek Wallenberggel is. Aki az iroda vezetőjét igazolvánnyal látta el, mely szerint diplomata státusban a vöröskeresztes osztály tagja lett. Az Összetartás hirdetését és előfizetését gyűjtő igazolványai hasznosak voltak, mert amikor már más igazolványt nem fogadtak el, ez jó szolgálatot tett. Ilyen újságírói igazolvány mentette meg a kommunista Kállai Gyula életét is. És másokét is. Nem kis feladat volt az üldözöttek és a mindenfelől, Erdélyből, a Felvidékről is menekültek élelmezése, ellátása, netán bújtatása.” *Netán*, e, set, leg; ne adj Isten, hogy kiszolgáltatott embereken kelljen segítened! Mi lenne akkor. Most nem fanyalgok, noha a szerző hozzátesz még két mondatot: „Mindezeket csak tényként írom le, és nem jelenti azt, hogy szimpatizálok velük. Ilyen események is történtek akkor.”²⁵

*

Csehi Ferenc a nagyanyámnál töltött gyerekkori nyaraim állandó, mindig izgatottan várt és kedvesen fogadott vendége volt, feleségével együtt, jöve-

telüket kalligrafikusan megrajzolt levelezőlapok is jelezték [„Édes Karcsi és Veronka, ti már megint dolgoztok, szórjátok ki az egész muc-muc bandát az örök kárhozatra! Pénteken érkezünk Hozzátok, kicsipekedünk és indulunk a Platánba. Csók: Feri, Valika”, ti. hogy nagyapámék hagyják már a nyulakat és nyugdíjasként tanuljanak meg már végre élni, azaz semmit tenni, korzózni, elegáns pápai vendéglőbe járni, Chateaubriand-bélszint enni, szépnnek és könnyednek lenni, vulgo: kimosakodni a tyúk- és nyúl-szarból, azaz elegánsan áttangózni ezen a sóhajnyi életen], finom, józan, derűs hangra emlékszem, hajnalba nyúló kvaterkázásokra, természetesen történelmi vagy politikai narratíva vagy arra való mégoly halovány referencia nélkül. „Nem kell mélyre menni dolgokban, táncolj, udvarolj, utazz, olvass, zongorázz, túl rövid az élet, hogy mindennek a fenekére menjünk, kicsit érts mindenhez, okosan, finoman, elegánsan”, mondta egyszer; borozgattak. Komoly, zárkózott fiú voltam: elpirultam, bolond vénember, ne igyál annyit, morogtam befelé, és ott hagytam. Hölgyekkel gáláns, társaságban elbűvölő, tehetséges ember, méghozzá több tekintetben is az. Született *raconteur*, hozzá hasonlóval nemigen találkoztam – ahogy Leopold Bloom mondja az idősebb Dedalusról. Szívesen nevetett, de csöndesen, szinte befelé. Jó társaság volt, kedves, figyelmes, minden érdekelte, az ügyetlen dalszövegek is, melyeket épp a magnóról leírtam egy kockás noteszlapra [szégyelltem, hogy megnézi ezeket a nivótlan semmiket, 11 éves voltam, ő épp 70, és elképesztően komolyan vett, felnőttnek tekintett]; jelentős gurmand is, egyben anyai ágam valószínűleg legokosabb, legnépszerűbb alakja – és nyilas. Megáll az ész, írnám mechanikusan, de az ész, tapasztalataim szerint, sosem áll meg.

*

Ha 1944 utolsó három hónapját minden vonatkozásban átnézzük, mely csak lehetséges, a huszadik századi magyar történelem minden bizonnyal egyik legsötétebb, leglyukasabb évét látjuk, Csehi Ferenc ekkor 32 éves, Raoul is éppen annyi, Gyarmati Fanni is, Ottlik Géza is, Kádár János is, Örkény István is; Márai Sándor negyvennégy éves, Kertész Imre éppen élete legnagyobb utazásán van túl, egyelőre még életben (tizennégy évesen), Bibó titkár úr éppen krisztusi korban, mennyi név tartozna még ide. Mindegy, majdnem mindegy. A Radnóczi Miklós nevű költő ekkor már halott. És azok is halottak, akiknek a nevét soha nem tudjuk már meg. Én meg (teszem azt) mínusz 27 éves vagyok ebben az esztendőben. Ott él, van, lélegzik, mozog, ágál, strabancol benne ez az eufemizmussal szólva rakoncátlan ember, aki „újságíró” korában gördülékenyen, folyékonyan beszélt az antiszemita nyelvet is. Egyfelől azért, mert ezt akarta beszélni: ha meg akarunk szólalni egy nyelven, nincs senki, aki viszsztatartana bennünket attól, hogy azon beszéljünk. Másfelől meg azért is, mert az ott és akkor, azon a sajtófelületen alapkövetelmény volt. A papír sok mindent meglepően hosszú ideig megőriz, fénymásolt vagy laminált újságcikkek garmadája, a fotokópiákon a név: Csehi Ferenc. Sajnos, rendesen olvasható, néhol csak nehézségekkel tudtam kisilabizálni, és ahol nem tudtam, sajnos, ott is kitalálható, mi állhatott az eredetiben.

Valamikor 1944. május 20-a és június 5-e között Ehrenfeld Adolf orthodox rabbival készít „interjút” a nyilasvezér és „újságíró” – a miskolci gettóban²⁶, az Arany János utca 8. szám alatt²⁷: kétségtelenül az iromány-kollekció mélypontja. Ízléstelenül szólva ez Ehrenfeld Adolf utolsó médiaszereplése. Nincs okom rá, hogy betűhíven ide ne másoljam a cikk kilencvenkilenc százalékát. Nem tudtam magam lebeszélni a kommentálásról sem.

Látogatás a miskolci gettóban Mit mond a rabbi a háborúról, – a sárga csillagról – és a megváltozott időkről?

Látogatás a rabbinál

[...] Benyitunk a rabbi szobájába. Öreg²⁸, szakállas, középtermetű, zsidóember. [Nyilas többes. A harmadik vessző elhelyezése: finom bevezetés antiszemitizmusba, kezdőknek és haladóknak. Nem elég,

hogy rabbi, de még zsidó is. Bár embernek tekinti, igaz, nagyon fölülről.] Hellyel kínál. Megkérdezzük, hogy mi baja ennek az óbégató asszonynak [ti. a rabbi özvegy leánya a konyhában].

– Fél a lelke. Ugy van ám, kérem, az ilyen nő-

személy, az hamar megijed. Attól fél, hogy az urak értertem jöttek. Engem akarnak elvinni.

– *Debogy vissziük. Isten mentő. Mit csináljunk mi egy zsidó rabbival? Az egyik testvért megkérjük, hogy menjen ki és magyarázza meg a sűrő asszonymnak, hogy nem akarjuk az édesapját bántani. Csak egy kicsit diákurálgatunk vele.*

– *Nemcsak a lánya fél, maga is reszketve ül. Nincs erre semmi oka. Ha már itt járunk, gondoltuk, hogy meglátogatjuk magát is. [Első olvasáskor azt hittem, hogy az első mondat afféle színpadi utasítás akar lenni, de nem.]*

– Hát uraim, én már harminckét éve, hogy rabbi vagyok – mondja fátyolozott hangon, szakállát simogatva, – de én még soha életemben nem bántottam senkit és nem ártottam senkinek. [A nyilas sajtó nem szenved kurzív-pedantériában, mert a szövegben ez következik:] Zsebéből összegyűrt iratokat huz elő, származását magyarázza. Fiai fényképét mutogatja. Amint kigombolja mellén a gunyáját: piszkos földszínű inge még jobban elővillan. Egyik anyakönyvi kivonatot erőszakosan elének tolja:

– Tessék csak nézni – mondja hízogóan – az apám is magyar volt. Itt az írás. Mutatja, hogy Karcagon született. [Erőszakosan, majd hízogóan: lám, ilyenek „ezek”. – Egyébként is szívbemarkoló a helyzet: azzal hízeleg a magyar rabbi, egy nyilasnak!, hogy magyar apja volt.]

– *Nem rabbi úr! [Tiltakozik vehemenssen; a vesszőt lebagyja.] Az ön apja magyarországi zsidó volt. [Értsd: jöttment²⁹, idegen, betolakodó, messzi földről szalajtott, ideiglenesen itt tanyázó, egy senkiházi. Egy másodlagos frissességű zsidó.]*

– Igen, igen. Magyarországi zsidó.

– *Hagyjuk ezeket az okmányokat, nem érdekelnek bennünket. [A jellegzetes csótlátás: ami felborítja előítéleteit, az őt nem érdekli. Vagy talán eszébe jut, hogy az ő szülőfalujához, a Veszprém megyei Vaszarhoz képest Karcag bizony egy virágzó metropolisz.] Mondja meg őszintén, mi a véleménye a változásokról, a sárgacsillagokról?*

– Nincs véleményem. Az Isten megpróbáltatásának veszem. [Szép archaizmus: az Isten által ránk rótt megpróbáltatás, ld. a Gen 22,1-et: והאלהים נסה את־אברהם, Isten próbára tette, próbának tette ki, megpróbálta, megkísértette Ábrahámot.] Majd csak megsegít bennünket. < öncenzúra > Én mindig egy Isten ígését hirdettem. Nem a zsidók, nem a keresztények Istenéhez, hanem a minden nemzet és minden nép egy igaz Istenéhez imádkoztam. [Tisztán látható, hogy Ehrenfeld Adolf 1944-ben mennyire progresszív-katolikus álláspontot képviselt; a szerzőnek bizony be kellett volna kurzíválnia az egyet, ld.

שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה Deut 6,4, de, be kell lássuk, a nyilasvezér nem volt Tóra-érzékeny.]

– *A sárgacsillag sértő a zsidóságra az Ön véleménye szerint? < öncenzúra >*

– Hát bizony nem kitüntetés. Én nem szégyelem. De a fiatalabbak. Különösen a nők, megalázónak veszik³⁰. [Én nagyon szégyenlem; ezt is. Az utolsó mondat előtt hosszabb szünetet hallok, nehéz sóhaj, kinéz az ablakon, vagy a szakállát birizgálja.]

– *Nézze rabbi úr! Önök azt mondják, hogy a zsidóság vallás, felekezet, nem faj. Ha ezt önök komolyan hinnék, akkor a sárgacsillagot nem szégyenlenék. Mi keresztények vagyunk. Varrhatnának a mi mellünkre, akármilyen keresztet, nem szégyenlenénk. [Bonyolult kor: van, aki ezt árnyaltabban látja, és nem kizárt, hogy pont az a keresztény, aki a szót idézőjelbe meri rakni.³¹]*

– Igen, igen... [Nem hiszem el, hogy ezt választotta volna. A szerző tán meg akarta erősíteni bitükben nyájias-nyilas olvasóit, hogy ők derék, igaz, keresztény magyarok. Az is látható, hogy nem érdekli, mit mond a Másik. Ő a nyilas propagandát jött terjeszteni – a rabbiboz.]

– Hallott „valamit” Szálasi Ferencről?

– *Rabbi úr! őszintén válaszoljon, mit tud, mit hallott, vagy olvasott Szálasi Ferencről?*

– Ujságot nemigen olvasok. Azt tudom, hogy az Önök vezére. Azt is tudom, hogy antiszemita. Hallottam azt is, hogy kemény, katonás ember.

– *Gyűlöli vagy becsüli Ön rabbi úr Szálasi Ferencet? [Elképedve látom, hogy a kérdező érzelmi kultúrája kizárólag két opciót enged meg a kérdezettnek és hogy kurzíválja a nevet. Szervilizmus, hatásvadászat, egyszerű seggnyalás.]*

– Én nem gyűlölök senkit. Hiszen csak valamit hallottam róla. Nincs semmi okom gyűlöltre. [Szerző fentebb gúnyos idézőjelbe teszi a valamit szót: a kérdező ún. Grammar Nazi is; minden hardcore nyilas bitte, hogy „a zsidók” egy mélyen elfajzott magyar nyelvet használnak³². A kérdező nem hallja, de Ehrenfeld Adolf pontosan és röviden ezt mondja: Hisz épp hogy csak hallottam róla valamit, hogyan tudnám így őt gyűlölni.]

– *Csak röviden és pontosan rabbi úr. Igennel, vagy nemmel válaszoljon. [kihúzza: Hanem a ti beszédek legyen / igen igen, nem nem, / ennek felette valami esik, / az a gonosztól vagyon. Máté 5,37³³]*

– Mit mondjak. Ugyse hiszik el az urak.

– *Az igazságot meg úgyse meri megmondani! Ugy-e így van? Mióta a sárgacsillagot és a gettőt elrendelték, mennyiben változott meg az Önök élete?*

– Sokban. [Sírni valóan elegáns understatement.]

– *Mi az a sok? Épügy mebetnek a templomba, mint az-*

előtt. *Épügy vásárolhatnak a meghatározott időben. Levelezhetnek. Dolgozhatnak*⁵⁴. **[Különösen aljas példák, hiszen pontosan tudja, hogy mit NEM csinálhatnak.]**

– *Megérdemelték Önök az utóbbi időkben hozott rendszabályokat, vagy pedig igazságtalan büntetésnek tartják?*

– Én nem érdemeltem meg, mert soha életemben senkit nem bántottam. **[Megborzongtam itt a sajtóhibán. Ehrenfeld Adolf mint életember: hadd tartsam meg, Olvasóm! Legyen ez az én kavicsom az ő nem létező sírján. Sírt ásni a sajtóhibák egébe.]** Itt a prédikációm, – huz ki a zsebéből egy iratsomót – tessék csak elolvasni, mit prédikáltam a legutóbbi istentiszteleten. Békéért, minden ember békéjéért imádkoztam. Arra buzdítottam híveinket, hogy azok is ezért könyörögjenek. **[A nyilast nem érdekli Ehrenfeld Adolf hitozónoklata; a rabbi – talán szándékosan – egy régi, katolikus szót használ, prédikáltam; a szónak 1944-ben még nem volt ironikus jelentése a magyar nyelvben.]**

– *Na és a gazdag zsidók?*

– Azokról mi nem sokat tudunk. Azok nem ortodoxok, hanem neológok többnyire. Azokkal nem érintkezünk. A legtöbb haragszik ránk.

– *Mi is haragszunk azokra*⁵⁵. Elég okot adtak a haragra. Mióta sárgacsillagot hordanak, csökkent vagy növekedett az Ön jövedelme? **[Egy régi poént kibúzni, mert a kérdezett visszakérdez: Szerinted?]**

– Csökkent bizony, mert a jövedelem nagyrésze a házasságokból eredt... Ilyen időben pedig nem házasodik senki.

Körülbelül egy óráig beszélgettünk. Sok kényes kérdést feldobtunk **[, azaz kérdéseinkkel gyötörtük, megaláztuk a Másikat, szándékosan okoztunk fájdalmat egy embertársunknak; lám, nemcsak kijelentő mondatokkal lehet hazudni és csalni],** amiről sokat, oldalakat lehetne írni. Az a benyomásunk, hogy megijedt, fél ez az öreg rabbi. De lelkében éppen olyan, mint régen volt. Semmit sem változott. **[Nekem pedig az a benyomásom, hogy megpróbáltad az Úristen helyére tenni magad, te aljas gazember.]** Majd talán később, az új gettóban, ahova a rabbi állítása szerint rövidesen beköltöznek, majd lesz ideje elmélkedni és megváltozni.

CSEHI FERENC

(*Összetartás*, 1944. június 15. csütörtök)

Re. Majd talán később: nem tudni, hogy Ehrenfeld Adolfnak mennyi ideje, kedve, lehetősége maradt „elmélkedni és megváltozni”, de bizonyos, hogy az „interjút” követő hetekben a harmadik deportálási zónába, VII. csendőrkerületbe tartozó, 13 500 fős

miskolci közösséggel, szeretett feleségével, Ehrenfeld-Reinitz Eszterrel együtt, ő is Auschwitz-Birkenau kéményein keresztül tér haza Teremtőjéhez⁵⁶. – Hogy ezt a cikket és összes lehetséges következményét később Csehi Ferenc hogyan látta, azt hevesen vágyom tudni, írásos nyomát, sajnós, egyelőre sehol nem találok.

Az akkori bal- és jobboldali sajtó egyaránt, e tekintetben különbség, minden skrupulus nélkül, természetesen hajlandósággal, mintegy magától értetődően beszélt a rasszista nyelvet. Folyékonyan úsztak piszkos fogalmak a szövegekben, nagy, hideg, merev jégtáblák a Dunán. Azt majd a Magyar Népköztársaság kérdező tisztje fogja kérdéseivel érinteni, vajon a folyékony antiszemita nyelv Csehi Ferenc meggyőződéséből, saját tehetségéből fakadt-e, *buzgott föl gazdagon*, vagy megfelelési vágyból, oportunitizmusból [„cikkeimet azért irtam nyilas szelvényben, mivel nyilas lapnál dolgoztam, s ezért kaptam a fizetést”], a lap uralkodó dialektusának szolgái, mechanikus másolásából eredt. 1938-ban a Devecserben megjelenő *Somlóvidék* politikai, társadalmi és közigazgatási hetilap felelős szerkesztője és kiadója (Devecser, Miskei u. 26.). 1941-től a *Pesti Újság* belső munkatársa (Budapest, VIII. Vas u. 18.). Az *Összetartás* felelős szerkesztője Csehi Ferenc, kiadója Kassai Ferenc volt. – Közli a 3960/1944. Me. sz. rendelet. Lásd: Budapesti Közlöny 258. sz. 1944. november 12. 1. o.⁵⁷. – Karrierje előtt kísérletet tesz irodalmi igényű mondatok megalkotására is⁵⁸; nem volt kényes stilszta. „Még az Avasról lefutó szél is huncutabban cibálja meg a járókelők hajfűrtjeit.” „A nap az imént dugta ki kócos fejét bodros felhőpárnái közül.”⁵⁹ Ha csak úgy nem. Mohón ellenőrizni akarni még a Napot is: biztosan tudom, hogy Csehi Ferencnek ez nem sikerült.

„A Baross Szövetség szisztematikus adatgyűjtő munkája az egész országban közismert volt. Tekintettel a kiterjedt tagságra, megkockáztatható az az állítás, hogy az általuk felállított kataszter totálisan átfogta a magyar kereskedelmet. Amikor a német megszállás hatására lehetővé vált a teljes gazdaság árjásítása, sokan kétségbe estek, hogy hogyan lehet ezt a nagy feladatot zökkenőmentesen megoldani. Csehi Ferenc 1944. április 25-én az *Összetartás*-ban elárulta a megoldást: »Sürgősen vegyék elő a jó öreg Baross-szövetséget. A zsidók cipő üzleteit is ők számolták fel. Egyedül ők tudják ebben az országban megmondani, hány zsidó üzlet van, szakmák szerint mennyinek kell végleg megszűnnie, melyik ágba van túltermelés, egyszerűen kidolgozott tervek csak az ő iratszekrényekben vannak. Kaposvárott, Győrött, Szombathegyen és több vidéki városban a hatóságok a Baross-

fiókok segítségével számolják fel a zsidók üzleteit.⁴⁰ Az idézet fölött Ungváry Krisztián könyvében a 166-os szám, lent a 166-os lábjegyzet a lap alján: »Csehi Ferenc, 'Régi érdemeiért autonómiát és kizárólagos érdekképviselőt a Barossnak', *Összetartás*, 1944. április 25. 7.« *Egyedül ők tudják ebben az országban megmondani*, itt megszedültem. Szakszerűen kidolgozott tervek. Zakatol tovább a történelem-verkeli, ekkor még nem tudja, hogy decemberben részben ugyanezeket az embereket fogja majd büjtatni, a többségüket pénzért, a szegényebbeket ingyért. Mikor kezdett neki derengeni? Megijedt-e, megrettent-e? Mit érzett, mikor elkezdte és mikor gyulladt ki először elméjében egy kis piros, kellemetlen 'állj, ne tovább' lámpácska? Döbbsenten olvasom, hogy 1940-ben elkíséri Szálasi Ferencet Erdélybe egy riportkörútra Szécsi Istvánnal⁴¹, még döbbsentebben, hogy ő írta Szálasi beszédeit „közérthetőbbre”. Vajon hisz, kezdetben, egy eszmében⁴², vagy 1916. január 7-én betegségben meghalt apja (Csehi Vendel, 42 évesen, ekkor ő 4 éves) helyett keres magának egy pótapát? – Betűhíven másolom: „CSEHI FERENC, dunántuli paraszt család sarja. Jóeszű, logikus, nagyratörő, iszákos, nőbolond. Felkerülve a fővárosba, a különben igen éles látású CSEHI csakhamar elszakad a földtől, a paraszti sorstól. Minden tehetségével belemerül a fővárosi élet – politikai szerelmi és gazdasági alvilágába. Nagy fantáziát lát az egyre erősödő szélsőjobboldali mozgalomban. Belekeveredik a szélsőjobb társaságokba és minthogy ujságírói karriert ígérnek neki, a csillogó életért – csatlakozik.” Jelenti majd „Barna”, a belügyes szakici decens kisprózára szakosodott munkásembere és Bodrogi László őrnagy Budapestén, 1959. június 17-én (ld. a 14. lábjegyzetet). – Nagyobb baj, hogy az egyre erősödő szélsőjobboldali mozgalmak láttak fantáziát *őbenne*.

Úgy tűnik, sokkal több olyan folt árnya látszik, amely soha ki nem mén. Az idő úgy oszon tova, mint a bárdolatlan, édes, merész, ellenállhatatlanul vonzó Madame Chauchat. Hevesen óhajtom, hogy ne maradjon a történetben, a történelemben egyenes ág, sehol. Sehova ne lehessen se fölkapaszkodni, se leülni. Félnék árnyak vagyunk az útszélen, röstelkedve húzódnunk meg árnyék-biztonságunkban, semmiképp sem akarunk sem panaszkodni, sem felelőtlenül csúszkálni, iringálni: idevezetett bennünket az elbeszélés szelleme. „Und wir sind scheue Schatten am Wege, schamhaft in Schattensicherheit, und keineswegs gesonnen, [...]” Thomas Mann: *Der Zauberberg*.

JEGYZETEK

- 1 Tatár György *Az edények széttörése* című, Komoróczy Gézának ajánlott írásában (1994) teszi fel újra azt a kérdést, amelyet Jeruzsálemben 1961-ben, pontosan az Eichmann-per idején, a Buber és Rosenzweig által frissen elkészített német nyelvű zsidó *Biblia* meghitt ünneplése során Gershon Scholem nagyjából ezekkel a szavakkal kérdez meg: Kinek szól ez a fordítás? Tatár pompás eszszéje legvégén a judaizmus és kereszténység közötti Nagy Szakadás varrat nélküli összefoltozására tesz kísérletet: „Egyelőre meg kell elégednünk egy hipotetikus válasszal. E feltevés szerint ez a fordítás annak a két – még nem létező – olvasónak, zsidónak és kereszténynek szól, akik miközben együtt olvassák *Ézsaiás/Jesájá* 56,5-öt, ugyanazt olvassák és ugyanazt értik. Ezen a helyen Izrael Istene azokhoz beszél vigasztalón, akik utódok lehetősége nélkül pusztulnak el. Így hangzik: Adok nekik házamban és falaimban emlékhelyet és névoszlopot / Jobbat fiaknál és leányoknál, világörök nevet adok nekik, mely ki nem vágatik. Annál a szónál, hogy „emlékhelyet és névoszlopot”, mindketten tudni fogják, hogy az így fordított héber szó: *jad va-sém*, az örökre elpusztítottak jeruzsálemi emlékhelyének neve. E feltevés szerint ennek a két együttovasónak „szól” ez a fordítás.” Tatár György: *A nagyon távoli város*. Vallásfilozófiai írások és viták. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2003. 114. (Az írás első megjelenése: *Holocaust Emlékkönyv*. A vidéki zsidóság deportálásának 50. évfordulója alkalmából. A TEDISZ kiadása, 1994.) A *jad* szóhoz: „Yād is used in various special, technical senses: – a. *sign, monument* 1Sám 15,12 and 2Sám 18,18” In: *The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon*. Coded with Strong's Concordance Numbers. Hendrickson Publishers Marketing, LLC, 1906; 2015 (16th Printing), p. 390. – A fenti Izajás-vers Perls Ármin fordításában így hangzik: „Adok nekik házamban és falaim közt emléket és nevet, jobbat fiaknál és leányoknál, örökké tartó nevet adok nekik, mely ki nem irtatik.” *IMIT-Biblia*. Szerk. Raj Tamás. Makkabi Kiadó, Budapest, 1993. 134.
- 2 Nadas Péter: *Világló részletek. Emléklapok egy elbeszélő életéből*. Jelenkor Kiadó, Budapest, 2017. I. kötet, 309.
- 3 Shakespeare, William, *Hamlet*. Oxford University Press, 1998, 281.
- 4 Csehi Ferenc veszprémi éveiről semmit nem őriz a pápai református levéltár. Diákkorában írott, 1933-as színművét nem tették el, ebben az időben nem volt szokás. Az interneten elérhető az iskolai értesítők között a pápai főiskolai értesítők is, benne a gimnáziumi résszel. A szemináriumba jelentkezők névsoraiban 1933 és 1938 között nem található Csehi Ferenc neve, ugyanitt a szemináriumi hallgatók év végi értékelésében sem bukkanhatunk rá; a kiadott névtárakban (1931, 1938) sem szerepel. A korszakban megjelent szemináriumi értesítők még nem tartalmaznak hallgatói névsorokat, de az egyes cikkek szerzői között sem fordul elő Csehi neve. Nagy valószínűséggel kijelenthető ezek alapján, hogy nem volt a veszprémi püspöki szeminárium tagja. – A makacs családi legenda szétosztatásáért dr. Hudi Józsefnek, a Pápai Református Levéltár igazgatójának és Karlinszky Ba-

lázsnak, a Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár igazgatójának itt mondok hálás köszönetet.

⁵ „A fehér és aranybetűkkel felírt nevek láttán azonban hamar elillant a rémület, és Grönewald úrnak eszébe jutott, hogy lám, mégiscsak a temetők a legnagyobb könyvtárak, telis-teli megíratlan könyvekkel. Mintha egy könyvtárból csak a katalóguscédulák maradtak volna meg, vagy még inkább mintha csak a könyvek címdala, semmi más. Minden név, amely könyvek fedelén áll, egy-egy történet jele, de ezeket a történeteket soha senki nem fogja megírni. A felejtés jelei lesznek, és talán jobb is így, jobb, hogy minden életet bekebelez a felejtés, mert minden élet védtelen, senki sem mentheti meg attól, hogy az őt fürkésző kíváncsi arc ne változzék idővel ijesztő grimasszá.” Schein Gábor: *Svéd*. Kalligram Kiadó, Budapest, 2015. 57–58.

⁶ „Én nem néztem föl az apámra, nem volt ő példaképem, de néztem őt, tanultam tőle, és mindenestül szerettem (ahogy persze most is – jaj, evvel most mi lesz?; megint siratom magam). Azt is gondoltam – írtam is –, hogy valamelyest helyette is beszélek. Büszke voltam rá. Hogy nem bírták begyűrni (!), nem lett frusztrált, sértett vesztes, hanem *szabad vezetes*, ez nekem nagyon sokat jelentett. Rajta keresztül tudtam büszke lenni a családomra – és én ettől (is) voltam erős. Vagy inkább laza. Lazán, vagyis fontoskodás nélkül magabiztos. Nyugodtan lehettem bizonytalan és magabiztos. Úgy lehettem az utóbbi, hogy nem magamra kellett gondolnom. Nem kellett kóserolnom magamat. Mert ott volt egy nagy (családi) hinterland – és ehhez minden út rajta át vezetett.” Esterházy Péter: *Javított kiadás*. Magvető Kiadó, Budapest, 2002. 15–16.

⁷ Amikor ezt leírtam, nem sejtettem, hogy egy nekem igen fontos könyv 125. lábjegyzetében ezt fogom majd olvasni: „Talán akadnak majd, akik éppen hogy keveslik a neveket, számokat, hivatkozásokat. Tudom, többféle irányba mozdul ez a szöveg, egyes szakaszai mintha alapkutatókat feldolgozó értekezések lennének, máskor meg történeteket próbálók elbeszélni. De hát ez volt, ezt csináltam ezekben az években, neveket és számokat kerestem, és közben időről időre képeket, arcokat, hangokat is találtam.” Zoltán Gábor: *Szomszéd. Orgia előtt és után*. Kalligram Kiadó, Budapest, 2018. 243.

⁸ A sokszor idézett, híres szövegrész: „Minden cselekvéshez felejtés is tartozik, ahogyan a szerves élethez nem csupán fény, hanem sötétség is. Aki minden porcikájában csak történetien érzékelt, ahhoz hasonlítana, akit az alvástól való tartózkodásra kényszerítenek, vagy egy olyan állathoz, melynek csak kérődzésből, mindig csak kérődzésből kell élnie. Lehetséges tehát csaknem emlékezet nélkül élni, sőt boldogan élni, amint az állat tanúsítja; az azonban teljességgel lehetetlen, hogy felejtés nélkül egyáltalán éljünk. Vagy, hogy még egyszerűbben fogalmazzak: van egy olyan foka az álmatlanságnak, a kérődzésnek, a történeti érzéknek, amely minden eleven lényt károsít, s végül elpusztít, legyen az akár ember, akár nép vagy kultúra.” *A történelem hasznáról és káráról*. In: Friedrich Nietzsche: *Korszerűtlen elmélkedések*. Ford. Tatár György. Atlantisz Kiadó, Budapest, 2004. 99.

⁹ ÁBTL V-146501, Csehi Ferenc háborús bűntett ügyé-

ben 10-52.280/59 számú vizsgálati dosszié. A Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma tárgykörbe sorolta 1971. VII. 28-án, aláírás: Fehérváriné. – Más egyebek mellett tizenegy darab ordenáré, primitív és antiszemita iromány fotókópiája található a dossziében, közülük 1 *A Népb*ben, 4 a *Pesti Újság*ban, 6 az *Ösvetartás*ban jelent meg. Antiszemita, ordenáré, primitív. Antiszemita, primitív, ordenáré stb. Hibbant papagáj, nem tudok dönteni a szórend fölött. – Csehi Ferencet 1941-ben a horthysta bíróság antiszemita tartalmú és hamis adatú cikk alapján 100 pengő pénzbírságra ítéli. A róla szóló vallomásokból elegendő három: „Írásából csöpögött a szovjetellenesség és az antiszemitizmus”, „Éleshangu cikkekben követelte a zsidókérdés megoldását [a jelentés reflexiótlanul átveszi a náci frazémát], a magyarországi zsidóság likvidálása útján.” A „hétpróbás fasiszta egyén” a kor kommunista szakzsargonjában ugyan súlyos ítélet, de ma bohózatba illően ügyetlen jelzős szerkezetnek hallom.

¹⁰ 1990 januárjában írja mindezt. *Az ugyanakkor a személynek* nevét, talán félelemből, nem írja le a levelében. De elenyészően csekély rosszhiszeműség kell csak hozzá, hogy azt gondolhassam, hogy mindig is úgy élt, úgy csinálta, hogy kerül, amibe kerül, mindig valamilyen ügye legyen. – 1944. december 22-én Nyugatra menekül, francia tábornoki egyenruhájában Mosonmagyaróváron fogják el, megszökik, majd 1945-től 1958-ig illegálisan él az országban; sógora, Bálint Ferenc személyi igazolványát használja. 1956 után az elsők között lép be az MSZMP-be, majd a debreceni Csokonai Színházban díszítő, kellemes, főkéllékes, majd színpadmester lesz, havi 2400 forinttal. Szabadidejében Mensáros Lászlóról, Latinovits Zoltánról, Márkus Lászlóról ír beszámoló jelentéseket belügyes megbízóinak. A jelenlegi adatvédelmi törvények nem engedik meg, hogy elolvashassam e szövegeket, pedig nagyon szeretném. Egyetlen fotó van róla a gépemem ebből az időből:

- ¹¹ „Elmúlt egy kor, egy bizonyos emberi magatartás immár visszahozhatatlannak látszik, akár az életkor, a fiatalság. Mi volt ez a magatartás? Az ember ámulata a teremtés fölött; az áhítatos csodálkozás, hogy a felbomló anyag – az emberi test – él, lelke van; a világ fennállásán való csodálkozás múlt el, és vele – tulajdonképpen – az élet tisztelete, áhítat, öröm, szeretet. A gyilkosság, ami e régebbi korszak helyébe lépett – nem mint gyakori rossz szokás, mint kihágás, mint » eset«, hanem mint létforma, mint az étellel, és a másik élőlényel szemben felvett és alkalmazott »természetes« magatartás –, a gyilkosság mint létszemlélet, a gyilkosság magatartásformája tehát kétségkívül gyökeres változás – életkortünet avagy végső körtünet, mindegy. Ellene vethető, hogy az emberirtás találmánya éppenséggel nem új találmány; de a *folymatol*, az éveken, évtizedeken keresztül folytatott és így *rendszerré* vált emberirtás, a mellette zajló úgynevezett normális, hétköznapi étellel, gyermekneveléssel, szerelmes sétákkal, orvosi rendelőórákkal, karrier- és egyéb vágyakkal, a boldogság vagy boldogtalanság érzéseivel, civil kívánságokkal, alkonyi mélabúival, gyarapodással, sikertelenséggel vagy sikerrel stb. stb.: ez, együtt a megszokással, a félelemhez való hozzászokással, a beletörődéssel, a legyintéssel, sőt az unalommal – ez már új, sőt a legújabb találmány. Ugyanis – és ez benne az új: *elfogadtattott*. Bebizonyosodott, hogy a gyilkosság létformája élhető és lehetséges létforma: hogy tehát *intézményesíthető*.” Kertész Imre: *Gályanapló*. Magvető, Budapest, 1992. 305–306.
- ¹² Vö. „Az igazság persze az, hogy Raoul Wallenberg mindenkiel kiabált, akinek a lábán nem volt bármilyen bakancs. Hiszen ezt korábban tudtam. Ez a tudás minden bizonnyal a legelső tudott dolgok közé tartozik a saját univerzumomban, így, Raoul Wallenberg svéd diplomata nevével összefűzve. Neve és a parancsolat volt talán az első abszolútum, olyan jellegű praktikus intés, amivel kapcsolatban azóta sem érkezett cáfolat. [...] Vegyen, szerezzen, kerítsen bakancsot magának. Ha nincsen, kann ich Ihnen sicher nicht helfen, gnädige Frau.” Nádas Péter: *Világló részletek. Emléklapok egy elbeszélő életéből*. Jelenkor Kiadó, Budapest, 2017. I. kötet, 189. 191.
- ¹³ Bengt Jangfeldt: *Raoul Wallenberg élete*. Ford. Tótfalusi István, Park, 2013. 321–323.
- ¹⁴ „A Történeti Hivatalban általam megvizsgált 85 fontosabb értelmiségi nyilas aktivista között alig találtam priuszost, és azt a néhány személyt is az állami és társadalmi rend erőszakos felfogatásáért ítélték el 1944 előtt, nem köztörvényes bűncselekményekért. A Nemzet Akaratának Pártja (Szálasi első pártalakulata) budapesti tagnévsorában már 1938 legelején 99 doktori fokozattal rendelkező egyén szerepelt, miközben összesen 466 budapesti párttagot tartottak nyilván! Sajátos módon ekkor még olyanok is nyilasnak vallották magukat, akik a későbbiek során szembefordultak a totális nyilas állammal, mint például Esterházy Pál herceg, Frei András hírlapíró, Ottlik György, Odescalchi Károly herceg, Kóródy Tibor és Payr Hugó parlamenti képviselők. Az, hogy 1937–38 fordulóján nyilasok voltak, csak azzal magyarázható, hogy ebben a pártban látták egyfajta társadalmi reform lehetőségét. Ara Jerezian és helyettese, Szalai Pál a há-
- ború után a zsidóság mentéséért a Jad Vashem kitünteté-
tést is megkapták, holott 1938-ban mindketten a nyilas ifjúsági szervezet vezetői voltak.” Ungváry Krisztián: *Kik azok a nyilasok? Beszélő*, 2003. június.
- ¹⁵ Keleti Andor 1901-ben született, Cohen Rafaella, Alpár Imrével, Décsi Lászlóval, Szathmáry Kálmánnal és Klór Lászlóval országos csapatbajnokságot nyer 1934-ben és 1935-ben a Fészek Klub versenyzőjeként. A magyar bridzsválogatott országos hírű tagja, 1934-től 1937-ig minden évben dobogós helyezést ér el Bécsben, Brüsszelben, Stockholmban vagy Budapesten. 1934-ben Európa-bajnokságot nyer a bécsi Grand Hotelben, a magyar csapat tagjai Keleti Andor, Klór László, Cohen Rafael, Alpár Imre, Décsi László és Leitner Ferenc. Az eseményről a *Budapesti Hírlap* állandó belső munkatársa, Ottlik Géza küld ihletett, szakszerű tudósításokat. Keleti Andor később jelentős budapesti műgyűjtőnek számít, még feleségének első férje, Reisch Ödön ügyvéd vásárolja meg gyűjteményének első képeit. A nagyszámú Vaszary János-mű mellett kollekciójában szerepel Czöbel Béla, Ámos Imre, Böhm Lipót, a kortársak közül Czumpf Imre is. Gazdag ember, ezért megússza az 1944-es véres korszakot, de már a kitelepítést nem, végül saját, de államosított szállodájában portásként dolgozik.
- ¹⁶ Fenyő Miksa is majdnem így tudja, nem teljesen kizárható, hogy ez még ugyanaz a történet. „December 17. Az éjjel szakadatlan ágyúszó, közvetlen közelből. Ágyúdörgés, robbanások robaja, gépfegyverkattogás, istenítélet. Még most reggel is szól, de már csendesebben. A német Gestapo már elhagyta a várost, miután a nyilasok és Bakó csendőrei megnyugtatták őket, hogy amit a Gestapo nem egészen dicstelenül kezdett, azt ők teljes dicsőséggel folytatják. S állják szavukat. Hogy hogyan pusztítják a gettó és az úgynevezett védett házak zsidait, azt már senki sem kérde és senki sem jegyzi. (Inkább jegyzi azt a nagylelkű ténnyt, hogy egy öttagú nyilas csoport napi ötezer pengőért elvállalta egy védett ház védelmét.) De már ezekre megy – állítólag nyolcezer közül van – azoknak a nem zsidóknak száma, kikkel a nyilasok itt Pesten végeztek.” Fenyő Miksa: *Az elodort ország*. Naplójegyzetek 1944–1945-ből. Park, 2014. 463.
- ¹⁷ „Ami viszont bizonyos: a körülbelül egy évtizeddel korábban épült ház az 1880-as évek végén került az annak idején igen sikeres festő, Perlmutter Izsák családjának birtokába. Miként az is dokumentumokkal támasztható alá, hogy a festő 1932-ben bekövetkezett halálakor akként végrendelkezett, hogy az Andrassy út és a Csengery utca sarkán álló épület jövedelmét a Magyar Zsidó Múzeum céljaira hasznosítsák. [...] Az pedig már talán a történelem ízetlen tréfájának mondható, hogy alig öt évvel később a fentiek fényében különös bérlő költözött be – egyelőre csak az első emelet egyik lakásába. Az új lakó ugyanis az akkor éppen »Magyar Fajvédő Szocialista«-ként működő nyilas párt volt, valamint annak egyik támogató orgánuma, az Összetartás című újság szerkesztősége és kiadóhivatala. A különös »együttélés« mindenesetre már akkor sokaknak szemet szúrt. Az Összetartás megfogalmazása szerint »egy zsidó lap« fricskázta meg a szerkesztőséget, megkérdezve: miért választott székhelyül éppen egy »ilyesfajta« házat? Külö-

nösen, hogy a leplezetlenül fajvédő orgánum büszkén hirdette: »Zsidó pénzt még hirdetés formájában sem fogadunk el.« Az utókor a szerkesztőség sértődött hangú válaszából tudhatja, hogy a ház akkori tulajdonosa már a sejtelmes nevű »Ali Achmed Mirza hercegnő« (valójában Perlmutterék egy török arisztokratához férjhez ment lánya) volt. A tekintetben viszont az új bérlő valóban elvserűen járt el, hogy állítólag hamar befejezte a bérleti díj fizetését, és ehhez hű is maradt. [...] A korszakot kutató történészeknek több feltételezésük is van arra, hogy mikortól és miért kezdték el használni a Hűség Háza elnevezést. A legelfogadottabb változat szerint a nevet Szálasi találta ki, amikor bejelentette, hogy a hozzá a hosszú börtönhónapok során is hűséges embereit azontúl »mindig szívesen látja az Andrassy úti Hűség Házában«. A pesti aszfalton viszont igen hamar a »hülyeség házaként« emlegették a nyilascentrumot.” Forrás: http://www.terrorhaza.hu/hirek/rolunk/andrassy_ut_terror_haza.html. – Amikor Horthy Istvánt kormányzóhelyettesé választják 1942-ben, a fényképet Csehi Ferenc úgy szerkeszti a lapba, hogy a behajtott újságban éppen a kép alá kerüljön a „sem fogadunk el.” Minderre később is büszke marad. Hogy megpróbálkozott a képi humorral és éppen így próbálkozott meg az ő elképesztően szubtilis képi humorával.

¹⁸ *Magyaróvárott elfogták Csehi Ferencet, A Reggel, 1945. április 16. 5. o.* – Köszönöm Zsoldos Sándor figyelmességét.

¹⁹ „– Scharf úr, az angyalát, csak nem akar hazajönni Solymosi Eszter, akit maga elküldött a gyertyatartóval – évődtek a parasztok, amikor észrevették, hogy az igazságkereső zsidó bosszankodik, amikor Solymosi Eszterről tudakozódnak nála. Faluhelyen hamar észreveszik, mivel lehet a »szomszédot« a sodrából kihozni. Fene jó multság az, amikor egy zsidó bosszankodik, akár a ráuszított kuttyák, akár egyéb szekatúra miatt. Ez a Scharf pedig arra született, hogy heccet csináljanak vele, mert végeredményében arra jó egy tekintélyt, hivatalos rangot tartó zsidó templomszolga. (A józan szabolcsi paraszt sokáig vagy talán sohasem akart hinni abban, hogy Solymosi Esztert az a zsidóság tette el láb alól, amelynek olyan balkezű templomszolgája van, mint »Scharf úr«. A zsidók vallásának ceremóniáiban is inkább a multságosságot látta az eszlári parasztság. Nagy hecc az, amikor a zsidógyereknek a huncutkáját lenyírják a falusi gyerekek, de még nagyobb hecc a bolond Scharf úr bosszantása.)” „A törvényszék körül alig lézengett néhány ember a délelőtti órákban, azok is csak inkább azért, hogy valamivel eltöltsék a napot, amelyet nem tudtak volna mással betölteni. A dámáknak, uraknak, a korábbi úri felvonulásoknak délelőttöknként a vármegyeházára befellegzett. Egyszerre mindenki megunt az egész »heccet«, amelynek többé nem lesz semmi érdekessége, miután Móricot leszerelték. Mit mondhatnak még, amit eddig ne mondtak volna?” Mindkét idézet: Krúdy Gyula: *A tízszázalékos Solymosi Eszter*. Magvető, Budapest, 1975. 61, 554.

²⁰ Betűhíven másolom: „A Pesti Ujságnál MARÓTH keze alatt kirobban karrierje. A lap vidéki riportjainak és pártreszortjának vezetője lesz. Vidéki riportjai során – Vörösvári István kiadóhivatali igazgató segítségével – szen-

zációsan zsarol. A lap főoldalán hirdeti: zsidópénzt nem fogadunk el. Ez a közönségnek szól. Mert a lap nem finnyás. Zsaroló cikkei elhallgatásának nagy összegű díjait Csehi, Vörösvári a lap és saját külön zsebükre ugyancsak bevételezik. Budapesten is zsarol közben CSEHI. Így az Arizona bár tulajdonosnőjét – a zsidó származású férj miatt /Rozsnyai/. Megjelent rendszeresen CSEHI az Arizonában, SZÉCSI ISTVÁN fotóriporter társaságában és miután hetekig potyáznak, ételt, italt, konzumnót, végén alaposan megvágják ROZSNYAINÉT. ROZSNYAINÉ menyével megjelent a Pesti Ujság szerkesztőségében és botrányt csaptak. Minthogy CSEHI és SZÉCSI [rózsaszínnel aláhúзва:] »saját szakálukra« zsaroltak, ez esetben – Maróthy Csehi érdemeire való tekintettel – a »Csehi-ügyet« eltusolta, de Szécsit átadta a Sajtó Kamarának, amely így kénytelen volt Szécsit kizárni a Sajtókamarából zsarolásai miatt.” ÁBTL V-146501, Csehi Ferenc háborús büntett ügyében 10-52.280/59 számú vizsgálati dosszié, 142. oldal (a szám rózsaszínnel). BM. II-5-a. alosztály. Szigorúan titkos! Adta: „Barna”, vette: Bodrogi László r. őrgy. 1959. június 10. 13h. „Barna” szövegéből Bodrogi őrnagy készíti el jelentését: az ő itt olvasható szövegváltozatát egy titkár-nő gépeli le Budapesten, 1959. június 17-én.

²¹ Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege*. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon 1919–1944. Jelenkor Kiadó – OSZK, Pécs – Budapest, 2013. 400.

²² Attila Lajos: *Raoul Wallenberg i muntliga källor* in the book Berggren L., Greif, M., Johansson, J., Thor, M.: *Samhällshistoria i fokus*, Malmö 2010, illetve itt: <http://www.raoul-wallenberg.eu/wp-content/uploads/2008/02/Attila-Lajos-RW-i-muntliga-k%C3%A4llor.pdf>.

Lajos, Attila made his doctoral dissertation at Växjö University (Sweden) about Raoul Wallenberg's activities during the time he spent in Budapest. He is now an associate professor of history at the faculty of Culture and Society, Global Political Studies at Malmö University, Sweden.

²³ ÁBTL V-146501, Csehi Ferenc háborús büntett ügyében 10-52.280/59 számú vizsgálati dossziéjában a kilencedik kihallgatási jegyzőkönyv (41. oldal) szerint, 1960. január 15-én mondja el Csehi, hogy 1943-ban Zimmermann Nándor kereste föl (a lakásán vagy az EMKE Kávéházban, nem emlékszik már pontosan), egy polgári ruhás férfi társaságában, „kinek nevét nem tudom”, és aki a „Svéd Követség vöröskereszt osztályán dolgozik századosi rendfokozatban.” Ők ketten javasolják neki, hogy jelentkezzen az *Összetartás* című lap szerkesztőjénél. Föl is megy Fiala Ferenchez, aki ekkor már a nyilaskeresztes kormány sajtóosztályának vezetője, aki azt ajánlja Csehi Ferencnek, hogy beszélje meg felvételét Bornemissza Gáborral, a lap akkori főszerkesztőjével. Egy villámgyors nyilas karrier. – Surján (Schönberger) Sándor tanúkihallgatási jegyzőkönyvéből (1960. január 22., 74–75. oldal, szül. Ördögvágy, 1898, anyja neve Schmulowits Eszter, Surján ekkor szövőüzemi művezető, Bp., II., Hargitta u. 5.) tudható, hogy a nyilas újságíró „lakásán tartózkodott egy dr. Zsögöd nevű ügyvéd, ő is látta, amikor a 6,000.- P.-t átadtam Csehinek”, a követ-

kező oldalon pedig [nyilván] „Zsögöd is részt vesz a hamis papírok szerzésében”. Surján Sándoréknak az 1930-as évek végén a Rákóczi út 4. sz. alatt volt fehérnemű üzletük, ahova Csehi Ferenc is bejáratos. „1944 decemberében a deportálásomból megszöktem”, mondja Surján Sándor, majd azt is, hogy Csehi neki és feleségének személyenként 3-3000 pengőért kétféle iratot szerzett: (1) egy olyat, mely azt tanúsítja, hogy ők ungvári menekültek és hogy Ungváron Surján Sándor újságíró volt. „Ezt az igazolványt egy menekültügyi iroda nevében állították ki”, (2) és egy olyan igazolványt, mely tanúsítja, hogy „feleséggel együtt az *Összetartás* című nyilas lap külső munkatársai vagyunk”, Csehi „az újságírói igazolványt nyilas bélyegzővel látta el”. A nyilas főszerkesztő egy lakást utal ki nekik, a XIV. kerületi „Nürnberg-utca 45. sz. alatt” [ma Ilka utca 46.]. A lakás egy elhurcolt zsidó nőé volt.” Surján szerint Csehi azt mondta volna Zsögödnek, hogy „a Pannonia előtt legyetek ott és várjatok rám”, illetve „a szálló pincéjében az ő védnöksége alatt 40 zsidó személy bujkál. A razziát meg fogja akadályozni, ne, hogy [sic!] a zsidóknak bántódása legyen.” – Surján, hogy mindez ne legyen ennyire egyszerű, elmondja, hogy nem tud semmilyen Zimmermannról és semmilyen svéd követségről. Komoran annyit lehetne még hozzátenni, hogy negyven ember már nem tud bujkálni egy pincében, csak *rettegve meglapulni* ott.

* <http://www.csillagoshazak.hu/sites/csillagoshazak.hu/files/pdfs/rendelet1.pdf>

²⁴ A „betyárvilág” mára kedélyes szó lett, pedig eredetileg is az erőszak, rablás, fosztogatás, gyilkosság szinonimája: „A víziemberek természetüknek fogva hallgatag, zárkózott emberek. Másnap se emlékeztek már arra az utazóra, akit átvittek a Tiszán. Különben is ezen a vidéken, a Felső-Tisza folyásánál szótlanabb, mogorvább a lakosság, mint távolabb a folyótól. Nemrégén múlt el a betyárvilág, amely miatt sokaknak mindenféle zaklatásban volt részük.” Krúdy Gyula, i. m., 211., a fogalmat lásd még a 302. és 324. oldalon.

²⁵ Forrás: http://multjelen.ucoz.hu/publ/nyilas_zsidomenatok/1-1-0-3. – A fenti leíráshoz a legközelebb annak a Hóbor Kálmánnak a tanúsága áll, akit 1958. január 15-én hallgatnak ki a II. kerületi Zsombolya u. 4. sz. alatt, a II. emeleten, a 10-es ajtó mögött. ÁBTL V-146501, 78–79. oldal. – Csehi Ferencsel még a Belvárosi Kávéházból ismerik egymást. Csehi „egy rendőr őrnaggyal és egy általam nem ismert emberrel” „Hungarista mozgalom összetartás menekült ügyi irodát” hoz létre a Pannonia szállóban, ahol „románokkal együtt 140 zsidó származású személyt is őriztetett, nyilasokkal.” Hóbor Kálmán úgy tudja, hogy Csehi Rónai Miklóst és feleségét is megmenti, a *Belvárosi Kávéház* [Klotild főhercegasszony Korb Flóris és Giergl Kálmán által tervezett két bérpalotájából a bal oldali épület, a „Matild”, benne hosszú ideig a Casino Lido és Étterem] volt tulajdonosait, „Rónai meghalt, de felesége él.” Csehi „több személynek svéd követségi mentesítő papírt adott” egy „honvéd fhdgy.” társaságában. Amikor Hóbor megkérdezte őt, „ez ki? azt felelte, hogy ez is olyan félvér zsidó, mint én vagyok.” – „1944-ben, Európa történetének legszégeylenetesebb évében

még pontosan 150 nagykávéház hitte Budapesten, hogy városával együtt elkerülheti a pusztulást. Az ostrom és a fosztogatások súlyos károkat tettek bennük, nagyobb részük mégis elképesztő gyorsasággal állt talpra. Semmi kommentárt nem igénylő tény, hogy 1945. február 18-án – Budán még közel egy hónapon át tartottak a harcok – Rónai Miklós Belvárosi kávéháza volt az első városi intézmény, amely kinyitott. (A tény megörökítő emléktábla ma is látható a Klotild palota falán!)” Zeke Gyula: *„Budapest, a kávéváros”, Mikes International*, II. évfolyam, 3. szám. 10–11. Szép, finom világlátás, hogy Zeke Gyula *nagykávéházon*, nyilván, még *embereket* értett. Már akik még életben voltak és bármilyen kávéra gondolhattak akkor. – A „félvér” már létezik a 19. századi antizsemista közbeszédben. Vö. „Malvin Ónodyra nézett. Csak azért mondom, hogy ne forduljon egyszer úgy a sors, hogy képviselő urat nem figyelmeztette senki. Én sok mindent látok és hallok. Ez a leány mintha szerette volna Ónody urat, de az volt a baja, hogy »félvér« volt, s ezért Ónody úr nem szerethette őt viszont. Malvinnak csak az anyja volt zsidóasszony. Nagy baj ez, mikor Ónody úr csak a legvallásosabb, legigazibb zsidónőként tud rajongani. Sokszor búsult amiatt Malvin, hogy nem göndörödik úgy a haja, mint a vérbeli zsidónőké. Hiányzott belőle a »rassz«, mint Ónody úr mondta. S Malvin hiába festette veresre a haját.” Krúdy Gyula: *A tiszavesszári Solymosi Eszter*, 286–287.

²⁶ „Szlávy polgármester április 26-án az izraeliták lakóhelyének bejelentését tette kötelezővé (a családtagok és a helyiségek számának megjelölésével), néhány nappal később az általuk bérelt lakásokat írták össze, ami már az elkülönítést készítette elő. Ennek helyéül kezdetben – egy május 8-ai rendelkezés szerint – a személypályaudvar melletti MÁV-telepet kívánták kijelölni, nemcsak azért, mert egységes és zárt területet alkotott, hanem „kiváltképp azért, hogy az ott lakó vasutas családok az áttelepítés folytán a légi bombázásnak kevésbé kitett városrészre kerüljenek”. Végül az egy nappal később, május 9-én megjelent polgármesteri utasítás a gettó a Szemere, Margit és Zrínyi utca, valamint a Szirma, Petőfi és Gillányi utcák határolta területen, az egykori Arany János, Csizmadia, Jósika, Kőműves, Rákosi Jenő, Vörösmarty, Asztalos, Esztergályos, Kalapos, Lakatos, Rostás, Vilma, Bádógos, Kárpitos, Mészáros, Szatócs, Ács, Bors vezér, Gubacs, Kovács, Hadirokkantak, Molnár, Zöldfa, Bogán, Cukrász és Kölcsey utcákban jelölte ki. E városrészben számos, kb. 1200 izraelita család lakott (ami szemponttá vált), akik közé 600 lakásba koncentráltak mintegy 10 000 embert. A különböző kérvényeket, melyek a rendeletekben szabályozott és jogosnak vélt „kivételes elbánás” megállapítását vagy azt kérték, hogy az öregek, betegek és nyomorékok a kijelölt területtel közvetlenül határos, ugyancsak zsúfolt és izraeliták által lakott házakban maradhassanak, sorra elutasították, a végrehajtást pedig május 11-én rendőri felügyelettel kezdték el.” Csiki Tamás: *A miskolci zsidóság a holocaust időszakában*. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XL, Miskolc, 2001. 339–340.

²⁷ „A zsidóknak kettes sorokban kellett meghatározott szállásokra költözniük, s öltözetükön kívül személyenként

egy rend ruhát, egy pár cipőt, két rend fehérneműt, a legszükségesebb ágyneműt, valamint háromnapos ételmezt vihettek magukkal. A gettósítás május 20-án fejeződött be, ezt követően adta ki Tasnády Antal főkapitány-helyettes rendeletét, amelyben az elkülönített és újra meghatározott területet lezárta. Ettől kezdve az izraeliták a gettó csak kivételes esetben, igazolvánnyal és egyéb engedélyekkel hagyhatták el (elvből ez már május 11-étől érvényben volt, amit azonban a Magyar Élet szerint nem tudtak kellő szigorral betartatni, így a zsidók »illegálisan« különböző élelmiszereket, bútorokat, fát és szemet »halmozhattak fel«); az esti óráktól az utcákon nem tartózkodhattak; valamint keresztényekkel nem érintkezhetek, akiknek – bár a gettóban szabadon közlekedhettek – a velük való érintkezést ugyancsak kerülniük kellett. [...] Mindezek végrehajtásában, illetve a kijelölt utcákban lévő lakások elosztásában a helyi zsidóság képviselőjére április elején megalakult, s az Arany János utcai héber iskolában működő zsidó tanács is részt vett, melynek élén Feldmann Mór építész mérnök, a hitközség elnöke, valamint Banet Elemér állt (a közösség spirituális vezetői Neufeld Simon, Ehrenfeld Adolf, Gottlieb Juda rabbik, valamint Spira Salamon anyakönyvvezető rabbi volt).” Csíki, i. m. 340. – *A Magyar Zsidó Lexikonban* [1929, szerk. Újvári Péter] ez áll a 608. oldalon: „A hitközség rabbijai: Austerlitz Sámuel főrabbi, Spira Salamon rabbi-hitszónok, Neufeld Simon és Ehrenfeld Adolf rabbiülnökök. A hitközség titkára Löw Jeromos, jegyzője Weismann Salamon, főkántora Wolfgang Salamon. (Vö. Szendrey János, »M. város története« és Spira Salamon dr., »A miskolci hitközség története«).”

²⁸ Nem, nem öreg, a rabbi 62 éves ekkor. „Ehrenfeld Adolf volt a rabbinátus legifjabb tagja (1882. május 15-én született Karcagon; James Joyce is ebben az évben születik), de őt is már érett férfiként, 1927. szeptember 5-én választották meg Miskolcon rabbi ülnökké. Előbb a Búza tér 13. szám alatt, majd a szefárd központ Arany János utcában lakott ugyancsak gazdag gyermekáldásnak örvendő családjával (felesége: Reinitz Eszter, gyermekeik: Jenő, Margit, Klára, Dezső, Nándor). [Ld. B.-A.-Z. m. Lt. IV. 1925/b. 31. dob.] Figyelemreméltó referenciával bírt, hiszen a megboldogult szefárd rabbi Reinitz Józsefnek volt a veje, emellett viszont az egyéni adottságaival is kitűnt, rendkívül kellemes embernek ismerték őt Miskolcon. Spira Salamon 79, Neufeld Simon 67, Ehrenfeld Adolf pedig 62 évesen vált a haláltáborok mártírjává.” In: *Miskolc története V/2. 1918-tól 1949-ig*. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár és a miskolci Herman Ottó Múzeum közös monográfiája, felelős kiadó dr. Dobrossy István. Szerk. Dobrossy István és Stipta István, Miskolc, 2007. 303. – A hatalmas, sok ágú Ehrenfeld családnak több híres tagja már a XIX. században bírja nevét a zsidó közösség történetébe, például David Cvi Hersch Ehrenfeld, Shmuel ben David Cvi Ehrenfeld, Saul Ehrenfeld, Jesaja Ehrenfeld, Szimha Bunim Ehrenfeld és Smuél ben Szimha Ehrenfeld, rabbik, híres halákhisták, életrajzok, responsum-gyűjtemények szerzői, rabbi-tanácsok elnökei, Szikszón, Nagymartonban/Mattersdorfban, Sárospatakon, Óbudán, Jeruzsálemben és New Yorkban. Róluk és a Szó-

fér-Schreiberekről ld. Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon I., A középkortól 1849-ig*. Kalligram, Pozsony, 2012. 999–1000.

Egy másik forrásom, a *www.geni.com* szerint is Ehrenfeld Adolf Ábrahám 1882. május 15-én születik Karcagon, Jász-Nagykun-Szolnok megyében, Ehrenfeld Sándor és Ehrenfeld Amália fiaként. Felesége Ehrenfeld Eszter Ettl: Reinitz Eszti 1886. június 18-án születik. 57 éves korában, valamikor 1944 júniusában, Auschwitzban meggyilkolják. (A *www.myheritage.hu*-n olvasható, hogy Reinitz József Shlomo és Friedman Rebeka lányaként született. József Mádon született, 1840-ben, Rebeka pedig 1845-ben. Hét gyermekükből egyelőre csak Eszter, Nathan Feitel és Moshe nevét találok). – Ehrenfeld Jichák-Jenőt 34 évesen gyilkolják meg Auschwitzban. Ehrenfeld Margitot, Weinberger Mór özvegyét 32 évesen, Auschwitzban gyilkolják meg, valamikor július 25-e és 31-e között; a nyilasvezér csak ennyit lát embertársából, aki ugyanannyi idős, mint ő: „*sóbégató asszony*”. Kláráról nincsen adatom. Ehrenfeld Dezsőt 24 évesen gyilkolják meg Auschwitzban. A családból talán egyedül Ehrenfeld Nathan (Nándor) Feitel marad életben, ő 1985. március 24-én hal meg Bnei Brakban, Izrael Tel-Aviv körzetében. A Jad Vashém adatbázisa a miskolci Ehrenfeld családra vonatkozó adatok után egységesen közli: „This information is based on a List of murdered Jews from Yizkor books, found in The Martyrs of Miskolc and vicinity – Miskolc es Kornyeke Martirkonyve; (Hebrew, English, Hungarian). Benei Berak, 1970.” – A *www.myheritage.hu* oldalt utoljára 2015. október 25-én frissítették. Az adatokat Maxwell Charles Preston New York-i ügyvéd bízta a világhálóra. Igen kedvesen válaszolt kérdéseimre. Max anyai nagymamája Reinitz Margit néven születik 1920. ápr. 23-án Szabolcs-Szatmár-Bereg nagykállói járásának Balkány nevű falujában és Margaret Schwartzként hal meg 1978. július 21-én Silver Springben, Montgomeryben, Maryland megyében, az Egyesült Államokban.

²⁹ Egy, *Az asszimiláció kívánatos mélysége* című pompás esszé (2012) elemzi meglepően sok ember történeti gondolkodásának a „sikertelen” asszimilációt a Másiknak felhanyagató automatizmusát. Maga a cím is radikális kérdőjel alá íródik: ha egy fogalomnak („asszimiláció”) nincsen kontúrja, mélysége, nincs itt mit kívánni és akkor soha nem is volt értelme, azaz használhatatlan a szó. Takács Ferenc: *Kapirgálókönyv*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 209–228.

³⁰ Vö. „ÁPRILIS 4. KEDD Szomorúan eredménytelen és fájdalmasan értetlen vitatkozás Gyulával, Dezsővel. Hiába, teljesen egyedül vagyunk, ezt senki meg nem érti. A maguk anyagi pánikjával vannak tele, és Gyula mellett oktató és fölényeskedő. Aztán magától értetődő természetességgel teát kér, és leftymálja, hogy nagyon világos, gyöngye, pedig valódi teát kap. Aztán nekem támadnak, mert olyasmit mondok, hogy viselni kell minden becsületesen gondolkozó kereszténynek a sárga csillagot, hogy ezzel tüntessenek az egész rendszer ellen, és kifejezzék, hogy nem hajlandók bevenni a további rendelkezéseiket sem. Nekem támadnak, hogy ezt itt, egy ilyen országtól nem lehet várni. Ebben igazuk van.

Huszonöt éves tervszerű, alapos hülyítés és rohasztás után nem lehet várni. Aztán azzal is érvelnek, hogy ezzel kompromittálnák magukat és az eszméket azok az emberek, akikre még szükség lehet. Hát igen, igen, ez reális is, de hát Hollandiában, állítólag Prágában is mégis megtették. Végtelen letörtek vagyunk. Este komoly hányingerrel küszködve varrom fel a kabátjainkra a csillagokat.” Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni: *Napló II.* (1941–1946). Sajtó alá rendezte Ferencz Győző és Nagy Zsejke. Jaffa Kiadó, Budapest, 2014. 291.

³¹ „Takarítás után megyek én is hazafelé a villamoson Anyuskához. Kicsit megnéznék, talán – azt gondolom – azt mérlegelik, hogy nem is látszik zsidónak, milyen furcsa, mégis csillagos. Összeszorítom a fogamat, és bizony buzgón keresztet vetek a Bazilikánál. Kéteyleim vannak, szabad-e így, ilyen mellékgondolattal emlékezni Jézusra, hogy ezzel tüntessenek az egész gyalázatos rendszer ellen, de azt gondolom, ezt ő is így kívánná. Hát érdemes volt ezért a kétezer éves »keresztény« emberiségért megváltást hozni? Az eredmény ez, ami ma van, ez a mocskok és fürtelem és a gonosz igazságtalanságnak ilyen dühöngő tombolása. Hát nem sokszorosan szörnyű így a keresztre feszítés vértanúsága, hogy ezt érte el? Édes Jézusom, maradj velünk! Úgy érzem, Jézus, hogy bennünk vagy, és szinte egyedül csak bennünk érezlek. Csak borzadózni tudunk, de bosszúvágy semmi sincs bennünk. Talán mi vagyunk az abnormis emberek, és ezek minden örületükkel közöttünk a természetesek, az épek?” Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni, i. m. 292.

³² Vö. „Pedig, ha jól megfigyelem magam és őszintén akarok beszámolni, akkor meg kell vallanom, hogy még a rendőr tekintetére is figyelek a villamos-megállónál, hogy vajjon zsidónak néz-e? S igyekszem olyan arcot vágni, hogy ne nézzen annak, ne vessen meg engem s igyekszem oly tisztán beszélni magyarul a feleségemmel, amennyire csak bírok. Szóval tetszeni szeretnék és kibékíteni a világnak ellenem való gyűlöletét – s a legegyszerűbb emberét is, – itt tartunk.” Füst Milán: *Teljes Napló*, II., idézi Schein Gábor: *Füst Milán*, Jelenkor, 2017. 548.

³³ Egy Machiavelli-idézet alatt *A harmadik kiballgatás* elején Arthur Koestler is idézi, *Sötétség délben*. Ford. Mesés Péter. Magvető, Budapest, 2019, 185. – ld. még Esterházy Péter: *A próza iszkolása. Bevezetés a szépirodalomba*. Magvető, Budapest, 1986. 9.

³⁴ Ó, valóban. „A diszkriminatív rendeletek megszegése (a sárga csillag nem viselése, vagyonrejtegetés stb.), valamint szökési kísérletek vádjával 131 embert internáltak (a névsort a *Magyar Élet* közölte); s a lap május 24-ei közlése szerint az elzárások mellett, néhány nap alatt 192 izraelitát köteleztek 60 000 pengő bírság kifizetésére különböző „kihágások”: pl. keresztény cselédek alkalmazása, adatszolgáltatás megtagadása vagy közveszélyes munkakerülés (!) miatt. (Ugyanakkor Borbély-Maczkó Emil főispán arról számolt be május közepén gúnyosan, hogy „ma minden zsidó kapálni szeretne”, miután szabályozta az izraeliták mezőgazdasági munkaszolgáltatát. Eszerint 30 fős egységekben, katonai felügyelettel mehettek ki a falvakba dolgozni, amit majd a deportálás előtt Endre László tiltott meg.)” Csíki, i. m. 341. 28

³⁵ Vö. „Meg a nyomorult kis púpos Halák Miska. Meg

mink, villamosvezető, villamoskalauz! Mind testvérek a nemzetben. Abból a kis fizetésből még hozzájárulást is fizetni – hát nem volt könnyű, de megérte. Az Összetartás összes számát megvenni hétről hétre! Az első sortól az utolsóig elolvasni. A magyarázatokból megérteni, hogy semmi se úgy van, ahogy a sima szavú gazdagok mondják. A nagyképű zsidók. A pimaszok. Az Aladárók. Bizony nem hitték, hogy ez lesz! Csak mi hittük. A hit éltetett éveken körösztil.” Zoltán Gábor: *Szomszéd. Orgia előtt és után*. Kalligram, Budapest, 2018. 142.

³⁶ Randolph L. Braham: *A népiértés politikája. A holokauszt Magyarországon*. Harmadik, bővített és átdolgozott kiadás. Ford. Zala Tamás, Berényi Gábor, Sz. Kiss Csaba, Garai Attila, Seres Iván és Hernádi Miklós. Park Könyvkiadó, Budapest, 2015. I. kötet. 778. 786–787. – Vitéz Ferenczy László alezredes 1944. június 12-én saját kezűleg a Jaross Andor M. Kir. Belügyminiszter Úrnak írott és Hatvanból földadott bizalmas, „*A III. tisztogatási akció 2. sz. eseményjelentéséből*” tudjuk, hogy a VII. csendőrkörletben 5 gyűjtőtábor állítottak fel, ahonnan „51 829 zsidó kerül elszállításra” és „a szállítások június hó 15-ével befejezést nyernek”. Vagyis pontosan azon a napon, amikor a fenti „interjú” megjelenik.

³⁷ Az adatokért dr. Simon Zsoltnak, a Veszprém Megyei Levéltár Pápai Levéltára és a Budapesti Fővárosi Levéltár kutatójának mondok köszönetet.

³⁸ „1933. október 15-én nagy sikerrel mutatta be a vaszari ifjúság a pápai református gimnáziumban az elmúlt tanévben érettségizett CSEHI FERENC *Nem szimpatizálunk* c. színművét. Bár a darabnak voltak kisebb dramaturgiai hibái, az életet »meglepi realitással« ábrázolta, ezért a közönség lelkesen fogadta. [1548. lábjegyzet: Pápai Hírlap, Színdarab bemutató Vaszaron, 1933. október 21.] A fiatal ember irodalom iránti érdeklődését bizonyára a református gimnázium tanára, SÁNDOR PÁL (1881–1978) keltette fel, aki maga is számos vígjátékot, népszínművet írt.” *Vaszar közönség története*. Szerk. dr. Hudi József és Mezei Zsolt. Vaszar Község Önkormányzata, 2010. 363.

³⁹ Sajnos, nem nehéz a szerző irodalmi mintáit visszakeresnem, egy lehetséges példa: „Gyors, beteg kergetéssel hajszolta ki magából a szavakat. Azután elbágyadt, ásítozni kezdett. A besütő nap egy tincse most az alvó íróasztalra esett. Miklósbán felugrált az öröm.” Szabó Dezső: *Az elodort falu*. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2011. 41.

⁴⁰ Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege*. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon 1919–1944. Jelenkor Kiadó – OSZK, Pécs – Budapest, 2013. 362.

⁴¹ Szécsi István a *Pesti Újság* fotóriportere [„mint fotóriporter eseményképeket készítettem”, 1944. június 15-én például *Budapest, óvóhely szentelése* címmel csinál egy 8 x 22 cm nagyságú fényképet, mely a Kálmán Imre 16. alatt lévő Ex-Libris Antikvárium 58. aukciójának 109. tételként kelt el 2017. március 24-én], fényképész stúdiója volt a Dohány utca 30-ban. 1909-ben született, 1938-ban ismeri meg Csehi Ferencet. Hamar eszme- és ivócimborák lesznek, jó barátoknak tartják őket a korban; fotóriporterként ő is ott van Szálasi Ferenc erdélyi propaganda-körútján. Csehi az októberi nyilas puccs után körül-

belül két nappal felkeresi Szécsit Csűrös Zoltán társaságában. A Klauzál tér közelében Csehi azonnal leváltat egy házparancsnokot, mert valaki besúgja nekik, hogy az illető férfi zsidó. Majd mindhárman a Klauzál téri csarnokba mennek, ott lesből [„ismeretlen eredetű helyről”] lövést adnak le rájuk, amit Csűrös puskával, Csehi pisztollyal viszonz. Tizenhat évvel később Csehi háborús bűnököt tárgyaló perében, *betűhíven*, ezt mondja a Magyar Népköztársaság kihallgató tisztje Szécsi Istvánnak: „Csehi Ferenc vizsgálata során vallotta, hogy 1944 novemberében kérésére Ön segítséget nyújtott gépkocsijával együtt Csehi egyik zsidó nő ismerősének a gettóból történt elhozatalában.” Szécsi magabiztosan cáfolja Csehi állítását, arra hivatkozván, hogy 1948-as ügyének tárgyalásán megemlítette volna, ha mindez így történt volna, de nem tette, egyszerűen, mert Csehi állítása nem felel meg a valóságnak. A jó barátok.

⁴² 1944 augusztusában riportot készít Gergely Gyulával, ilyeneket kérdez tőle: „– Szerinted mik a biztosítékai nemzetünk fennmaradásának és fejlődésének?” „– És véleményed szerint, hogyan valósulhat meg a Hungarista Munkaállam?” „– Mik küzdelmünk legközvetlenebb céljai?” – Az örökkévalóság, nyilván. Idemácsolom a himnikus zárlatot: „A győzelem után pedig a nemzeteltartó paraszt, a nemzetépítő munkás, a nemzetvezető értelmiség és a nemzetvédelmező katonaság; közös erővel, közös akarással fogja kiépíteni azt a belső munkabékét, a Pax Hungaricát, amelyben minden dolgozó egyformán megbecsült tagja a nemzetnek. Szálasi Ferenc nélkül nincs Hungarizmus, Hungarizmus nélkül nincs totális honvédelem, totális honvédelem nélkül nincs győzelem, győzelem nélkül nincs élet... Tovább nem akarjuk fenntartani Gergely testvért. Kezet szorítunk. Éljen Szálasi! Búcsúzunk. Szinte látjuk magunk előtt ezt a kemény

fából faragott embert, amint választási körútján szeretné magához ölelni a nagylétai kerület szorgalmas, dolgos magyar népét, amint kitárja előttük lelkét, mondván: Testvérek! Nézzétek! Ez vagyok! Szálasi Ferenc hűséges katonája, a Hungarista Munkaállam rendíthetetlen harcosa, mint képviselő még többet, még elszántabban, még kegyetlenebbül akarok harcolni értetek. Biztosra vesszük, hogy a nagylétai magyarok megértik és megérik magyar szívének dobogását és egy emberként felsorakoznak a hungarista zászló alá, amelynek a nagylétai kerületben most Gergely Gyula a hordozója.” (Csehi Ferenc – *Összetartás*, 1944. augusztus 20.) – *Testvérek, nézzétek, ez vagyok*. Látható, a saját szavait sem vette komolyan.

(Folytatás az 1. oldalról)

„kollektív büntetést” mind az öt földrészt. S még ma sem ébredt fel bajainak erre a kiindulási forrására, mert a *so called* „normális életbe” visszatérő igyekezete még mindig alig tartalmaz olyan elemeket, amellyel a vírust kitermelő viszonyain változtatna.

Azonban a vírus és „mutációi” a múltnak más „mélységesen mély” – vagy nem is annyira, csak három generációval arrébbi – „kútjaiból” is mérgeznek. A holokauszt kataklizmáiból eregetik föl döglletes-traumatikus bomlástermékeiket.

Ennek az az – agyonismételt – oka, hogy Magyarországon a holokausztot elkövetők és áldozataik között nem történt meg a katarzist-megbékélést előidéző szembenézés s következményként a

gyázmunka. (Lehet, máshol sem igen, vagy csak ímmel-ámmal, de azért nem mi vagyunk felelősek.)

A holokauszt traumaoldó kibeszélése – s ez is világszerte – csak az áldozati oldalról történt meg. (Az ünnepi beszédek, ígéretetek, „egyedül Európában itt élhetnek háborítatlanul a zsidók”-lózsongok nem ide tartoznak, a gábrieles, turulos szobrok árnyékában.)

S most talán történik, történt valami.

Új mondanivaló. Új emberek. Ezt a jelenséget, kulcsmozzanatot ki kell emelni. Annál is inkább, mert nem a szerkesztő érdeme. Ezeket az embereket nem ő kérte, hogy mondják el, amit csak ők tudnak, amit ebben a számunkban most olvasha-

(Folytatás az 99. oldalon)